

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

6000036720

27-729.

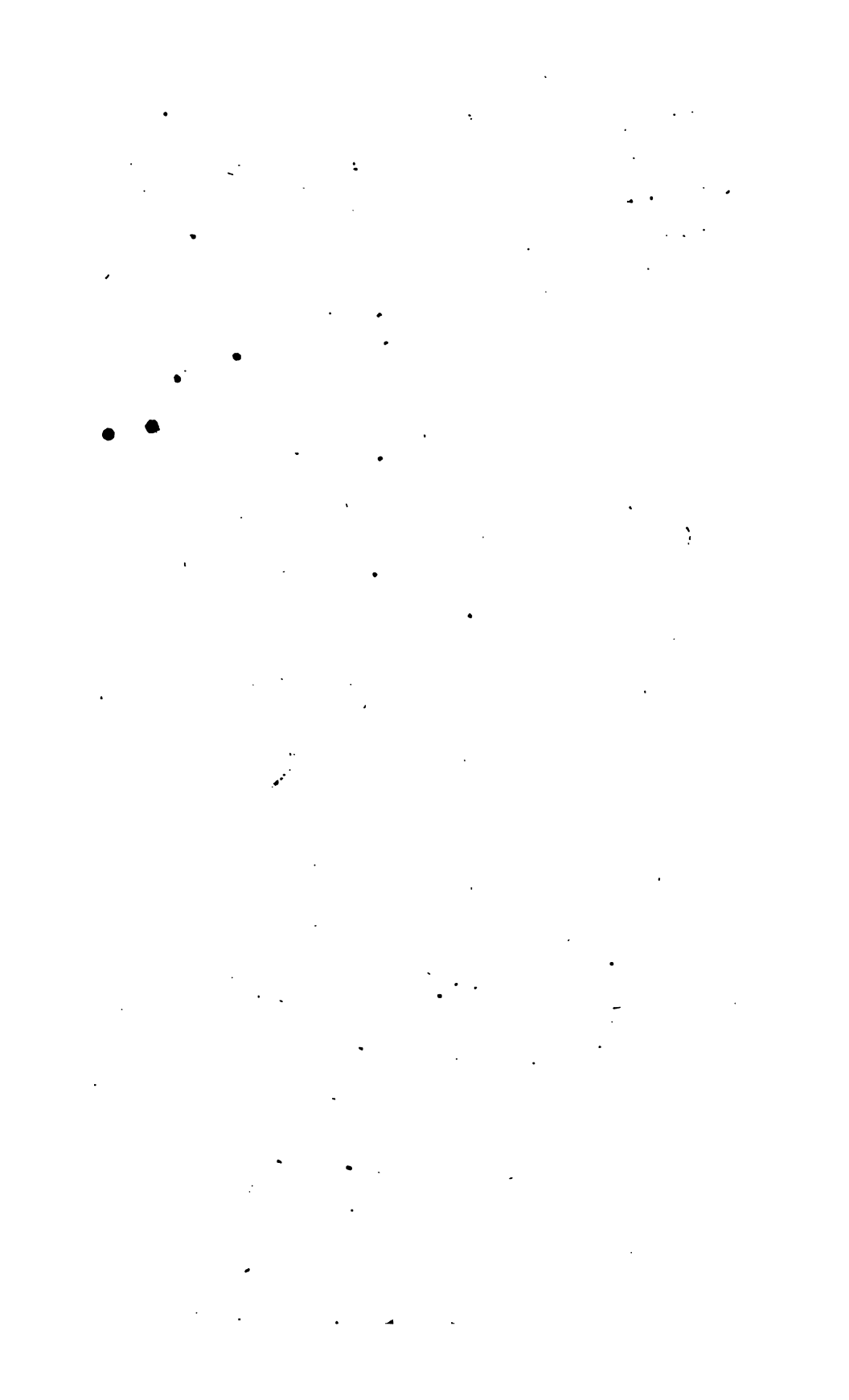

C. CORNELII TACITI

DE VITA ET MORIBUS

CN. JULII AGRICOLAE

LIBER,

Julich 3 1829.

C. CORNELII TACITI

DE VITA ET MORIBUS

CN. JULII AGRICOLAE

LIBER.

EDIDIT ET ANNOTATIONE ILLUSTRAVIT

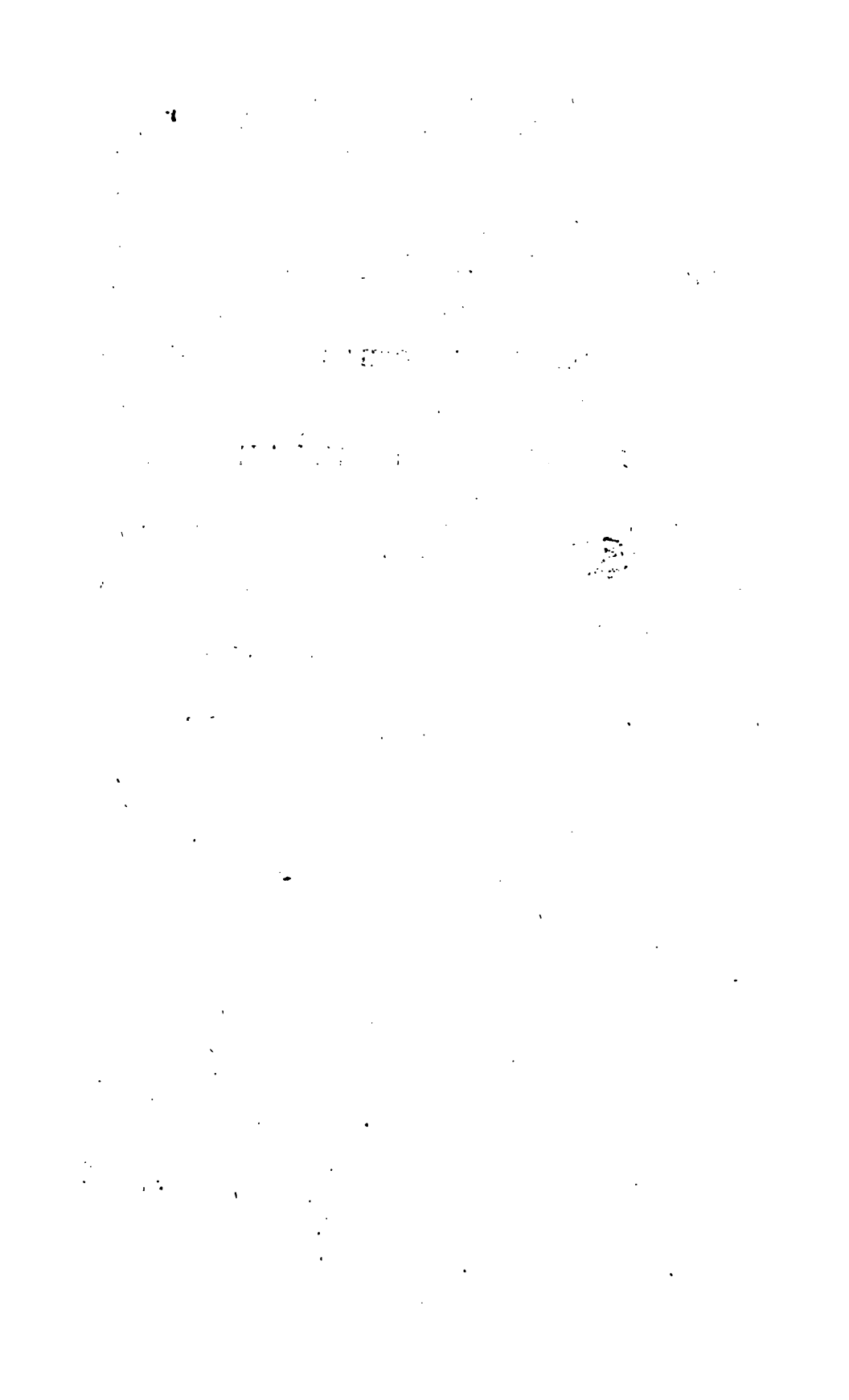
PETRUS HOFMAN PEERLKAMP,

LUGDUNI BATAVORUM,

APUD S. ET J. LUCHTMANS,

MDCCCXXVII

729.

P R A E F A T I O.

Constitueram hoc anno Academico auditoribus meis explicare vitam Cn. Julii Agricolae, a Tacito compositam. Intelligens autem opus fore ad eam rem magno exemplorum numero, et alium, ut fit, alio exemplo usurum, interesse putavi et ad facilitatem et ad utilitatem lectionum nostrarum, omnes eadem sibi parare posse exempla. Itaque primum in animo mihi fuit, editionem Beckeri, omissis annotationibus, curare repetendam. Amplius cogitanti, variae suadebant causae, ut propositum mutarem, et ipse nonnullas annotationes adjicerem.

In his praecipuum, quod est inter editiones et MSS. Vaticana, discrimen posui, quid de locis obscuris ac corruptis sentirem, explicavi, imitationes quoque, e Sallustio praecipue et Livio, nonnullas indicavi. Potuissem indicare plures, e poëtis etiam deductas, sed ostendenda modo erat adolescentibus nostris illa Taciti consuetudo et ars, non ubique persequenda. In locis obscuris corruptisque indagandis fui fortasse curiosior, quam nonnulli exspectassent. Sed ego in hoc genere nihil esse dissimulandum arbitror. Et habuere istae dubitationes de Latinitate et lectionis integritate saepe hanc utilitatem, ut aliorum industriam

P R A E F A T I O.

excitaverint; a quibus refutatus, et Taciti et veritatis causa vehementer gaudebo. Dicunt eos, qui hanc studiorum rationem sequuntur, sæpe inimicis latus praebere. Quasi vero literarum nostrarum, quae ab humanitate nomen habent, exercitatio referret artem gladiatoriam, et, a quibus errans in viam reducaris, inimicorum potius, quam amicorum loco essent habendi.

Istae vero dubitationes et corrigendi studium ut non ad omnes scriptores, ita ad Tacitum ante omnes, ad vitam Agricolae praesertim, mihi accommodandum esse videtur. Exemplum manu scriptum Annalium, Historiarum, et Germaniae haud ita multa innotuerunt; Agricolae duo tantum, quorum alterum, quod Brotierius olim tractavit, hodie nusquam apparet, alterum Maggioranius Dronckio accurate excerptit. Atque illud ipsum MSS. magnopere esse inquinatum satis constat. Dronckius anno MDCCCXXIV. in sua praefatione de MSS. et editionibus Agricolae diligentissime exposuit, ipse de hoc libro egregie meritus, ut post Dronckium Beckerus. Editio Dronckii serius ad me pervenit, adeo ut ea partim modo uti potuerim. Editionem Herteli, hoc anno in usum Scholarum emissam, absolutis fere annotationibus meis, accepi. Steuberum et Fredericum Selingium nondum vidi. Si quid igitur a me dictum sit, quod ab aliis jam dictum sit prius, libens iis remitto. Sedulo certe hoc egi, ut antiqua non repeterem. Scripsi Leidae a. d. xx Augusti MDCCCXXVII.

CN. JULII AGRICOLAE

V I T A

C. I. Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus, quamquam incuriosa suorum, aetas omisit, quoties magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium, parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Sed apud priores, ut agere memoratu digna prouum magisque in aperto erat, ita celeberrimus quisque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam, sine gratia aut ambitione, bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam arrogan-

Prouum magisque in aperto. Haec de re factu facillima, etiam iungit Tacit. Agric. 33. *Vota virtusque in aperto, omniaque proua victoribus.* Histor. III. 56, *prouum* omisit. Cum *transgredi Apenninum in aperto foret.* Non satis igitur differunt *prouum est* et *in aperto est*, ut magis potius ad hoc quam ad illud referatur. Et loci sententia postulat, ut ad utrumque referatur. Coniiciat aliquis, legendum: *prouum magis, atque in aperto erdi*, vel *prouum magis, magisque in aperto erat.* Cui conjecturae magnum est praesidium

in his Sallustii Jugurth. 5. *Quo ad cognoscendum omnia illustria magis, magisque in aperta sint.* Sed saepe fit ut adverbia, semel posita, bis sint intelligenda. Sallust. Jugurth. 83. *Ille probare, partim abnuere.* Vellej. Paterc. II. 110. *Rumpit, interdum moratur. proposita hominum fortuna.* Ad quae loca videantur praeclari interpretes.

Suam ipsi vitam narrare. Plerique sunt ipsi vitae suae scriptores, ut quidem haec verba nunc leguntur. Sed horum iudicium de suis scriptis hic non adeo quaeritur. Et fuge

tiam arbitrati sunt: nec id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtreccationi fuit. Adeo virtutes iisdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur. At mihi, nunc narraturo vitam defuncti hominis, venia opus fuit: quam non petissem, ni cursaturus tam saeva et infesta virtutibus tempora.

C. II. Legimus, quum Aruleno Rustico Pactus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse: neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum saevitum, delegato triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur; scilicet illo igne vocem Populi Romani et libertatem senatus et conscientiam

semper minores numero, quam ut Tacitus plerosque ab aliis disinxisset. Si fecisset, sequeretur, etiam fuisse, qui arrogantiam iudicassent. Legam potius: *Suam ipsum vitam narrare*. Aliquem suam ipsum vitam narrare, hoc plerique arbitrati sunt fiduciam potius morum, quam arrogantiam. Alii quoque reprehenderunt. Sed hi pauciores. Nam virtutes optime aestimantur, quum facillime gignuntur.

Virtutes optime aestimantur. Valer. Maxim. III. n. 23. *Itaque ab optimo virtutis aestimatore centurionatus honore donata sunt.*

Venia opus fuit: quam non petissem. Longe melior sententia procedit, si haec ita transponamus: *venia opus non fuit: quam petissem.* Scripserunt olim et mea quoque memoria aequales de aequalibus. Nec vitio vergebatur, si quis de se ipse scriberet.

Sic et ego facta moresque Agricolae viventis narrare debueram. Nunc narro dudum defuncti. Hujus cunctationis veniam petissem, nisi me tempora satis excusarent.

Ni cursaturus. In altero Cod. Vat. legitur *incusaturus*: omisa conjunctione *ni*. Merito interpretum multi praetulerunt *ni incusaturus*.

Legimus. Domitianus Rusticum et Senecionem interfecit, quod herum Tacitus memorat cap. 45. v. et Dio Cass. lib. LXVII. 13. In re tam atroci, quae ante paucos annos acciderat, *legimus* nimis tenue est. Nec satis scio ubi legeretur. Historia quidem nondum composita esse videtur. Praestat conjectura Lipsii *vidimus*. Nec forte spernendum *meminimus*. Tempore Domitiani commercium audiendi loquendique erat ademptum, et nihil servaverant praeter memoriam.

generis humani aboleri arbitrabantur; expulsis insuper sapientiae professoribus, atque omni bona arte in exsilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. Dedimus profecto grande patientiae documentum: et, sicut vetus aetas vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos, quid in servitute, adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci, quam tacere.

C. III. Nunc demum redit animus; et quamquam, primo statim beatissimi seculi ortu, Nerva Caesar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem temporum Nerva

Felicitatem temporum. Ita MSS. *vas et πρόμματα βήματα* dicuntur. Lib. *Facilitatem imperii*, quod in edd. XXV. 12. in carmine, quod etiam e erat, habet hic minorem auctoritatem et elegantiam. *Facilius, facilitas* cum *felicius* et *felicitas* saepe a librariis permutabantur. Vid. Duker. ad Flori II. 6. 38. Quia autem *facilitas* videbatur hac significatione antiquior et doctior, ideo interpretes hanc vocem interdum notiori *felicitatis* praetulerunt. Minus recte. Et si res *faciliores*, et aliquis *facile vivere* dicitur, non ideo *facilitas rerum* nec *facilitas temporum* sine exemplis probanda est. Formulam *res erunt faciliores et meliores* illustrare Gronov. ad Liv. XXIII. 11. et Kort. ad Ciceron. Epist. VI. 5. qui tamen de re pecuniaria expedita adhibuit. Livius I. 1. ex Graeco carmine interpretatum sumsit: *vestrae res meliores facilioresque erunt*. Nam apud Graecos aliquis *βήμα διαίτην, βήμα. εἰ-* *vas et πρόμματα βήματα* dicuntur. Lib. Graeco translatus videtur, *facilior* omissa est. *Haec si recte faxitis, gaudebitis semper, fietque res vestra melior.* Valer. M. xim. IV. 1. 10. *Solemne et precationis carmen praeferet, quo Dii immortales, ut populi Romani res meliores amplioresque facerent, rogabantur. Felicitas temporum* est valde usitata, in nummis quoque expressa. *Felicitas temporum, felicitas reipublicae, felicitas saeculi, felicia tempora*, alia. v. Spanhem. Dissert. VIII. de Usu et Praest. Numism. p. 726. et Bentlej. ad Horat. Carm. Saeculare v. 66. *Votum Securitas publica.* Vell. Paterc. II. 103. *Laetitia illius di- si, concursumque civitatis, et vota pene inserentium coelo manus, spemque conceptam perpetuae securitatis,*

Trajanus; nec spem modo ac votum Securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur assumserit: natura tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia, quam mala; et, ut corpora nostra lente augeantur, cito exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius, quam revocaveris. Subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo; et invisae primo desidia postremo amatur. Quid? Si per quindecim annos (grande mortalis aevi spatium) multi fortuitis casibus, promptissimus quisque saevitia principis interciderunt? Pauci, et, ut ita dixerim, non modo aliorum, sed etiam

aeternitatisque Romani imperii vix persequi poterimus.

Nostra lente. Nostra in Vato. Omissum erat *lente*. Seneca Nat. Quaest. III. 15. *Ceterum ut in nostris corporibus.* Ibidem: *Ergo ut in corporibus nostris sanguis.* Et hoc saepe alii.

Quid? si per quindecim. Signum interrogandi, positum post vocem *interciderunt*, equidem ponam post *genius*. Ibi enim sententia demum absoluta videtur, quae cum antecedentibus et tota praefatione ita cohaeret. „Olim aequales de aequalibus scribebant. Ego de mortuo. Tempora me excusant. Nam qui fecerunt, occisi sunt, scripta combusta. Quasi vero non remaneret memoria! Ac fuit sub Domitiano tristissima servituta. Nunc vero animus redit, et dicemus non defuturos rerum res. Sed non ita est. Ingenia

facile revocantur, et
amare discunt inermes
modi per annos quin-

decim multi, qui literarum studia colebant, morui sunt, et promptissimus quisque, qui tacere non poterat, occisus est a Domitiano. Adde quod pauci, qui vivunt, literarum amantes, senes et decrepiti aetate sunt, superstites aliorum et sui. Ego etiam senex factus sum interea, et per silentium servatus, neque propterea ipse ad conscribendam historiam satis aptus. Vel sic tamen me non pigebit historiam componere. Interea hic liber laudem vel veniam a pietate apud lectores habebit.” Sic ego pulcherrimam, sed in tanta brevitate et gravitate obscuram praefationem, intelligendam esse arbitror.

Multi. Lipsius *multi*. Quod verum iudico. MSS. *multis*.

Pauci, et uti dixerim. Et uti Cod. Vat. unde Rhenan. et, ut ita dixerim. Copulam et alii deinde sustulerunt. Quod ego non imiter. Pauci superstites sumus, et, ut ita dixerim, non modo superstites sumus aliorum, sed etiam nostri. Aliqua

noſtri ſuperſtites ſumus; exemptis e media vita tot annis, quibus juvenes ad ſenectutem, ſenes prope ad ipſos exactae aetatis terminos per ſilentium venimus. Non tamen pigebit, vel incondita ac rudi voce memoriam prioris ſervitutis ac teſtimonium praesentium bonorum compoſuiſſe. Hic interim liber honori Agricolae; ſocerī mei; deſtinatus; profeſſione pietatis aut laudatus erit aut excuſatus.

C. IV. *Cnaeus Julius Agricola*; vetere et illuſtri Forojuſienſium colonia ortus, utrumque avum Procuratorem Caesarum habuit: quae equeſtris nobilitas eſt. Pater Julii Julius Graecinus, ſenatorii ordinis, ſtudio eloquentiae ſapientiaeque notus; iisque ipſis virtutibus iram Caji Caesaris meritis. Namque M. Silanum accuſare juſſus; et, quia abnuerat, interfectus eſt. Mater Julia Procilla fuit rarae caſtitaſis: in hujus ſinu indulgentiaque educatus; per omnem honeſtarum artium

tui ſuperſtes dicitur; qui non amplius eſt; qualis fuerat, qui laudem ingenii et facultatem ſcribendi amiſit. Atque ita in aliis exemplis. Labe-rius in Prologo ſuo ſe vocabat *ſepulchri ſimilem et nil niſi nomen reſiſtente*. Virgil. XI. Aen. 160. *Felix morte tua; neque in hunc ſervata dolore!* Contra ego *vivendo victi mea fata; ſuperſtes* Restarem ut genitor. Liv. II. 7. *Conſul laudare fortunam college, quod liberata patria in ſummo honore pro re- publica dimicans; matura gloria, necdum ſe vertente in invidiam, mortem occubiſſet: ſe ſuperſtitem gloriae ſuae ad crimen atque invidiam ſupreſſe.*

Servitutiſ. Ita Lipſius correxit vitioſum *ſenectutis*.

Julius Graecinus. Ad Graecinum Ovidius l. 6. ex Ponto ſcripſit epiſtolam. Quem tamen fuiſſe Julium; patrem Agricolae, non crediderim.

Iſque ipſiſ. Ita Cod. Vat. Edd. *Iſque virtutibus et ſuiſque virtutibus.* Nullae virtutes a malis Caesaribus, praeter imperatoriam, ita timebantur, ut eloquentia et ſapientia, ſtoica praecipue. Utraque cum libertate arctiſſimo vinculo conjuncta erat. Domitianus, ſtante Sueton. cap.

13. Metium Pompoſianum ideo quoque occidit, quod *conclones regum ac ſuorum ex Tiſio Livio circumferret.*

cultum pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ab illecebris peccantium, praeter ipsius bonam integramque naturam, quod statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Graeca comitate et provinciali parsimonia mistum ac bene compositum. Memoria teneo, solitum ipsum narrare, *se prima in iuventa studium philosophiae acrius, ultra quam concessum Romano ac Senatori, hausisse, non prudentia matris incensum ac flagrantem animum coërcuisset*. Scilicet sublime et erectum ingenium pulchritudinem ac speciem magnae excelsaeque gloriae vehementius, quam caute appetebat. Mox mitigavit ratio et aetas: retinuitque; quod est difficillimum, ex sapientia modum.

Mistum ac bene compositum. Bene compositum non recte sequitur *mistum*. Nam quod in humana natura ita *mistum* dicitur, hoc bene compositum per se jam intelligitur. Et exspectasses post voculam *ac*, majus aliquid, quo superius, ut expressum lenius, corrigeretur. Hoc accipiemus, restituentes: *mistum ac pene compositum*. Tota Massilia erat fere composita ex illis virtutibus, erat omnis quasi ipsa comitas et parsimonia. Vellej. Paterc. II. 98. hoc sensu dixisse videtur *mistissimus*. De quo viro hoc omnibus sentiendum ac praedicandum est, esse mores ejus vigore ac lenitate *mistissimos*.

Prima in iuventa. Ed. in prima iuventa.

Romano ac senatori hausisse. Vespasianus Agricolam fecit patricium, quum agebat annum aetatis trigesimum octavum. v. cap. 9. et annales Bec-

dicandum ei,

qui aliquando fieret vel factus est senator. *Studium philosophiae hausire*, nescio an usquam alibi invenitur, minus etiam *acre studium*. Res ipsa, quam quis addiscit, *hauritur*, non studium rei. Forte legendum: *habuisse*. Cicero Orat. pro Quint. 25. *Studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret*. Quintil. Instit. II. 18. *Astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei, cujus studium habet, intellectu contenta*. Ut Graeci *σπουδὴν ἔχον*. Quintilianii locum alia ratione accipit Kort. ad Sallust. Catil. 11. Et *studium haurire* potest intelligi, ut apud Virgil. I. Aen. 749. *amorem bibere*.

Magnae excelsaeque. Ed. *excelsae magnaeque*.

Ex sapientia modum. Lipsius: *et sapientiae modum*. Non credo esse necessarium. Multa sunt philosophiae

C. V. Præcipua castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paullino, diligenti ac moderato duci, approbavit; electus, quem contubernio aestimaret. Nec Agricola licenter, more juvenum, qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter, ad voluptates et commeatus, titulum tribunatus et inscitiam retulit; sed noscere pro-

præcepta. In his μέγιστον ἀριστον. Hoc præceptum Agricola retinuit, præ aliis omnibus ad vitam et mores accommodavit. Alia præcepta, quæ his temporibus esse possent periculosa, præcipue quæ Stoici de libertate et contemnenda morte docebant, minus ad actionem transtulit, non reliquit.

Contubernio aestimaret. Nihil hic mutandum videtur: minime ἀδμογε-
ret. Agricola se Paullino probavit. Probatum Paullinus ex aliis elegit, electum contubernio aestimavit, i. e. ostendit, quanti eum faceret, quod in contubernium adscisceret. Tacit. German. 29. *Manet honos et antiquæ societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanis atterit. Contempnere tributis et aestimare contubernio* plane sunt ex eodem dicendi ingenio. x. Gronov. Florus I. 1. *Dum urbis angustias irridet Remus, idque increpat saltu.* v. Graev. Dio Cass. in Caracallo cap. 22. Ἀχανοθέτην δὲ ἢ τῶν ἐξελυθέντων τινὰ ἢ τῶν ἄλλων τῶν πλανούντων ἀπαθῆναι, ἵνα καὶ ἐν τοῖς ἀναδίσταται. προσεκίνησε τε αὐτῶς κατὰθεν τῇ μάστρυ, καὶ χρυσοῦς ὥσπερ τις τῶν ταπεινοτάτων ἦεν. *Venerabatur eos flagello. Demisso flagello ostendebat his*

suam venerationem. Erat nempe illa aurigarum consuetudo, quam discimus ex Juvenal. Satyr. VIII. 151. *Claræ Lateranus luca flagellum Sumet, et occursum nunquam trepidabit amici Jam senis, ac virga prior annuet.* Sic milites ense salutabant. Lucan. IV. 173. *Tantum nutu, motoque salutant Ense suos.* Quod Hirtius de B. Africano cap. 85. *armis demissis salutationem more militari faciunt.* v. Davis. et Oudend. Casaubonus ad Augustos scriptores T. I. p. 423. fatetur se nescire quid vocet Dio προσκινεῖν τῇ μάστρυ, et conjecturis locum tentat. Sed Casaubonum jam correxit Salmas. ad Vopiscum in vita Probi cap. 23. Hiuc potro explicandus est Propert. I. viii. 15. *Et me defixum vacua patiaris arena Crudelem infesta saepe vocare manu.* Revocabat. amicam crudelem iratus, signa dans manu. Vox ad eam pervenire non poterat. Vocem et gestum junxit Frontin. Stratag. IV. 1. 33. *Relictus a militibus quidam, a terra voce et gestu expostulabat, uti tolleretur.*

Et inscitiam. Beckerus putat verba sic esse jungenda: *ad voluptates et commeatus et inscitiam titulum tribunatus retulit.* Quem tamen ver-

vinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos, nihil appetere in jactationem, nihil ob formidinem recusare, simulque et anxius et intentus agere. Non sane alias exercitior, magisque in ambiguo Britannia fuit. Trucidati veterani, incensae coloniae, intercepti exercitus: tum de salute, mox de victoria certare. Quae cuncta etsi consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum et recuperatae provinciae gloria in ducem cessit, artem et usum et stimulos addidit juveni; intravitque animum militaris gloriae cupidus, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama, quam ex mala.

C. VI. Hinc ad capessendos magistratus in Urbem

borum ordinem ipse appellat durum. *factus imperator venit, quum esset Ego jungam titulum et inscitiam tribunatus.* Inscitia tribunatus omnes quodammodo laborant, qui nondum gesserunt, imprimis adolescentes, qui haud ita diu militaverunt, nec per gradus ad tribunatum pervenerunt. Ilinc saepe fiebat, ut titulo contenti, nec peritiam muneris bene gerendi quaerentes, libentius ab exercitu abessent, et Romae viverent. Sed Agricola hunc titulum et inscitiam non eo retulit. Nam tribunus esse nomine et re studuit. Itaque didicit a peritis, secutus est optimos. *Inscitia tribunatus* ne in contumeliam Agricola dictum accipiat. Cicero Academ. Quaes. IV. 1. idem fere de Lucullo scripsit: *Quum totum iter et navigationem consumsisset partim in percunctando a peritis, partim in rebus gestis legendis: in Asiam factus imperator venit, quum esset Roma profectus rei militaris rudis.* *Artem et usum.* Lipsius volebat, attamen usum. Alii docent tamen ab optimis scriptoribus saepe in rebus mihi fuisse omisum. Hic vero, propter vicinum illud *artem* mihi tamen excidisse videtur, et legam *artem tamen.* Frequentior quoque est formula *tametsi - tamen* quam *etsi - tamen.* Licet in MSS. haec saepius permutantur. v. A. Gronov. ad Justin. XVIII. 7.

Nec minus periculum. Plus significat quam videtur. Voluit enim Tacitus fere: *longe majus periculum.* Nam in mala fama et perditis moribus, et abjecto pudore nullum sub Domitiano similibusque tyrannis erat periculum, imo securitas. Tales scilicet non timebantur. Seneca Epist. 103. *Multi in contentu, remedium*

digressus, Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi junxit: idque matrimonium ad majora nitenti decus ac robur fuit: vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem et invicem se anteponendo; nisi quod in bona uxore tanto major laus, quanto in mala plus culpa est. Sors quaesturae provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit: quorum neutro corruptus est, quamquam et provincia dives ac

causa, delituerunt. Pari modo Tacitus Agric. cap. 19. *quod plerisque haud minus arduum est, quam provinciam regere.* H. e. multo difficilius. Nam regere provinciam plerisque haud ita arduum videtur.

Nisi quod. Locus difficilis propter illud nisi; facilius si ejeceris. Ejici jam voluit Muretus. Tunc ita interpretor. Vixerunt, mira concordia. Mutuo enim se amabant, et Decidianam Agricolam, Agricolam Decidianam sibi anteponebat. Quod factum matri tam laudandum est, si habeat bonam uxorem, quam culpandum, si malam; praecipue in provincia. In bona uxore, est Latinitatis exquisitae. Sallust. B. Catil. 11. *Foeda crudeliaque in civibus factiora facere.* Cicero I. Verr. 1. *Si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere.* Liv. XXX. 12. *Omnia quidem ut posses in nobis, Dii dederunt.* Atque hoc genus dicendi illustrare multi interpretes, quorum nonnullos indicavit Burman. ad Propert. III. xvii. 28. *Victor erat quamvis, aequus in hoste fuit.* Qui non recte ad Enallagen, ut neque alii

ad Antiptosin referunt. Apparet enim, *aequus in hoste* significare, in *causa hostis*, in omnibus rebus, quae ad hostem pertinent, adeoque plus significare quam *aequus in hostem*. Vid. Kortius ad Ciceron. I. Epist. 9. et Sallust. Catil. 51. *In hominibus impiis, sceleris obliti, de poena disserunt.* — Si quis apud Tacitum nisi putet servandum, is videat, an locus ita distingui et explicari possit: *Vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem et invicem se anteponendo nisi: quod in bona uxore* sq. *Nisi, nitentes, certantes, alter alterum superare conantes.* Caesar B. Gall. I. 13. *Magis virtute quam dolo contenderent, aut insidiis niterentur.* v. Oudendorp. ad B. Gall. IV. 24. Tacit. Annal. I. 64. *Se inferre munitioribus nisi.* XIII. 57. *Neque exstingui poterant ignes, non si fluvialibus aquis, aut quo allo humore niterentur. Per caritatem et anteponendo, ut Agric. 41. Temeritate aut per ignaviam Liv. XXXIX. 8. Multa dolo, pleraque per vim audebantur.*

parata peccantibus, et proconsul, in omnem aviditatem pronus. quantalibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. Auctus est ibi filia, in subsidium simul et solatium; nam filium ante sublatum brevi amisit. Mox inter quaesturam ac tribunatum plebis, atque ipsum etiam tribunatus annum quiete et otio transit: gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientia fuit. Idem praeturae tenor et silentium: nec enim jurisdictio obvenerat. Ludos et inania honoris, medio rationis atque abundantiae duxit, uti longe a luxuria, ita famae propior. Tum electus a Galba ad dona templorum recognoscenda, diligentissima conquisitione fecit, ne cujus alterius sacrilegium res publica, quam Neronis sensisset.

C. VII. Sequens annus gravi vulnere animum domumque ejus afflixit. Nam classis Othoniana, licenter vaga, dum Intemelios (Liguriae pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolae in praediis suis interfecit, praediaque ipsa et magnam patrimonii partem diripuit, quae causa caedis fuerat. Igitur ad solennia pietatis

Quaesturam ac tribunatum plebis. mihi hanc conjecturam suggestit. Hic
Vat. Inter praeturam; quaesturam, ac trib. Carm. II. XIX. *Pacis eras mediusque belli.* Liv. XXVIII. 6. *Duas arces urbs habet, unam imminentem mari, altera urbis media est.* v. Gronov. Legebatur et ibi *medio.*
Quiete. Vatic. *quietis.* Tacit. I. Annal. 64. *Medio montium et paludum porrigatur planities.*
Tenor. Emendatio Rhenani. Vatic. *certior.* Sed *medio* tam parum differt a *media*, et librarii erant tam imperiti exquisitae Latinitatis, ut equidem Tacito et hic et alibi *media* lubens reddiderim.
Medio rationis. Sic est in Vat. *Intemelios.* Praeclara emendatio Sarravallii aliorumque. MSS. *in templo.*
Antiquae editiones modo. Unde viri docti *moderationis* et alia fecerunt. Quid Tacitus velit, constat, non quid scripserit. Scripsisse suspicor: *media rationis atque abundantiae duxit.* Judicabat esse debere *media* inter rationem et abundantiam. Horatius, cujus dicta saepe imitatur,

profectus Agricola, nuntio affectati a Vespasiano imperii deprehensus ac statim in partes transgressus est. Initia principatus ac statum Urbis Mucianus regebat, juvene admodum Domitiano, et ex paterna fortuna tantum licentiam usurpante. Is missum ad delectus agendos Agricolam, integreque ac strenue versatum, vicesimae legioni, tarde ad sacramentum transgressae, praeposuit, ubi decessor seditiose agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat; nec legatus praetorius ad cohibendum potens, incertum, suo an militum ingenio. Ita successor simul et ultor electus, rarissima moderatione, maluit videri invenisse bonos, quam fecisse.

C. VIII. Praerat tunc Britanniae Vettius Bolanus, placidius, quam feroci provincia dignum est. Temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret; peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere. Brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. Habuerunt virtutes spatium exemplorum. Sed primo Cerialis labores modo et discrimina, mox et gloriam communicabat; saepe parti exercitus in experimentum, aliquando majoribus copiis ex eventu praefecit: nec Agricola umquam in suam fa-

Is missum. Is non Domitianus privatus, nonnullis mensibus post erat, sed Mucianus. Domitianum *admodum juvenem* vocat, ut Dio Cassius LXV. 22. *παιδιον*. De Muciano Tacit. IV. Hist. 11. *Mucianus urbem ingressus, cuncta simul in se traxit. Ille unus ambiri, coli. Nec deerat ipse, stipatus armatis, domos hortosque permutans, incessu, excubiis vim Principis complecti, non remittere.* Domitianus tum erat

privatus, nonnullis mensibus post praetor factus. Vel sic tamen vis erat penes Mucianum. v. Histor. IV. 36. De hoc Licinio Muciano plura alibi Tacitus, et Sueton. Vespas. VI. et XIII. Aurel. Victor. Epitom. Cap. IX. Dio Cass. lib. LXVI. 2.

Labores modo. Vatic. Editiones *modo labores.* Collocatio verborum in MSS. Vatic. plerumque est elegantior, quando a vulgata differt.

nam gestis exsultavit; ad auctorem et ducem, ut minister, fortunam referebat. Ita virtute in obsequendo; verecundia in praedicando; extra invidiam; nec extra gloriam erat.

C. IX. Revertentem ab legatione legionis D. Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciae Aquitaniae praeposuit; splendidae inprimis dignitatis administratione ac spe consulatus, cui destinarat. Credunt plerique; militaribus ingeniis subtilitatem deesse; quia caestrensis jurisdictio secunda et obtusior, ac pluram manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos, facile iustique agebat. Iam vero tempora curarum remissionumque divisa; ubi conventus ac iudicia poscerent, gravis; intentus, severus, et saepius misericors: ubi officio satisfactum, nullam ultra potestatis personam: tristitiam et

Militaribus ingeniis. Quintil. Declam. CCCX. *Contemniunt hominem militarem, nihil minus quam litibus idoneum.*

Nullam ultra potestatis personam. Sic Vatic. Rhenanus correxit: *nulla persona.* Quem omnes secuti sunt. Beckerus e sequenti *exuerat*, hic repetendum intelligendumque putat *in-ductat*. Cogitandum mihi videtur, an lectio Vaticana sic defendi possit: Romani saepe cum affectu rem aliquam in accusativo casu ponunt, quam abesse dicunt, *capiunt*, vel dolent. Seneca I. Controv. 2. *Quo mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas*, Ovid. XII. Heroid. 84. *Scd mihi tam faciles unde, Deosque meos?* v. Heins. Et Kort. ad Ciceron. Epist. VI. 4. Agricola se-

cum cogitabat: ubi satisfecerim officio, quo mihi personam potestatis? Tacitus narrat: Nullam potestatis personam! In quo sive *cerneres*, sive aliud intelligas, plus aliquid semper significabit, quam *nulla persona*, Nullam personam — illic personae, apage personam!

Tristitiam et atrogantiam, et avaritiam exuerat. Qui vicia illa exuit, hic illis antea laboravit. Nunquam laboravit Agricola, ergo exuere et deponere non potuit. Posset aliquis conjicere *respuebat*. Sed potius crediderim, haec verba in margine ab aliquo posita, ut scirent lectores, qualis ea potestatis persona in aliis Romanis esset, e margine tandem in ipsum librum translata. Si servanda sunt,

arrogantiam et avaritiam exuerat: nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem aut severitas amorem deminuit. Integritatem atque abstinentioniam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit, Ne famam quidem, cui etiam boni saepe indulgent, ostentanda virtute aut per artem quaesivit: procul ab aemulatione adversus collegas, procul a contentione adversus procuratores; et vincere inglorium, et atteri sordidum arbitrabatur. Minus triennium in ea legatione detentus, ac statim ad spem consulatus revocatus est, committante opinione, Britanniam ei provinciam dari, nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur. Haud semper errat fama; aliquando et elegit. Consul egregiae tum spei filiam juveni mihi despondit, ac post consulatum collocavit; et statim Britanniae praepositus est, adjecto pontificatus sacerdotio.

C. X. Britanniae situm populosque, multis scriptoribus memoratos, non in comparisonem curae ingeni-

Tacitus Agricolam non laudavit. Dixisset enim. In officio erat tristis, arrogans, et avarus. Post officium non amplius.

Injuria virtutum fuerit. Lipsius, et post eum alii, huc referunt Vellej. Paterc. II. 45. *Catonis integritatem laudari, nefas est.* Sed ibi cum Ruhnkenio legendum: *haud laudari.* Agricola, tantus vir, tot virtutibus gravissimis praeditus, non integer et abstinens esse non poterat. Erant hae inter caeteras virtutes minimae, imo in Agricola non erant virtutes, neque ipse iis censi voluisset. Albinovan. I. Eleg. 43. licet priore versu corrupto: *Quidque pudicitiae turba inviolata bonorum Ulitina sit lau-*

des inter ut illa tuas. Et sic accipit Tan. Faber T. II. Epist. p. 55. Minores interdum virtutes in magnis viris referre, praestantium virtutum injuria est.

Haud semper errat. Est sententia, seu gnome, composita senario jambico, quales multae exstant Publilii Syri. *Elegit* nempe antiquo more, pro *eligit*. Equidem glossam haec esse judico.

Egregiae. Vatic. *Graeciae.* In margine al. *gratae.*

In comparisonem curae. Cura de quovis scripto. A poetis ad alios, praecipue post Augustum, transijt. Tacit. IV. Ann. II. *Quorum in ma-*

ive referam; sed quia tum primum perdomita est. Itaque, quae priores nondum comperta eloquentia percoluere, rerum fide tradentur. Britannia, insularum, quas Romana notitia complectitur, maxima, spatio ac coelo in Orientem Germaniae, in Occidentem Hispaniae obtenditur: Gallis in Meridiem etiam inspicitur: Septentrionalia eius, nullis contra terris, vasto atque aperto mari pulsantur. Formam totius Britanniae, Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores, oblongae scutulae vel bipenni assimulavere. Et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum

aus cura nostra venerit. v. Gronov. et Fabric. ad Ovid. II. Pont. rv. 15. Burm. ad Phaedri Epilogum lib. II. vs. 10. Nuper etiam hoc attigit Jacobus ad Lucilii Aetnam vs. 23. minus recte sollicitans Nemesian. Cynege. vs. 58. *talique placet dare lin-*
tea curae. Corrigebat autem cursu.

Romana notitia complectitur. Pro Romani noverunt, nos novimus. Sed hoc dictum est in re tenui et simplici ornatius et grandius, quam solent boni scriptores, praecipue brevitatis captans Tacitus. Malim: *Romana ditio complectitur.* Syllaba ultima vocis *Romana* male repetita, occasionem scribendi *notitia* dedisse videtur. Caeterum Britannia ideo eximie dicitur *insula*, *insula magna*, *ἡ μεγάλη νῆσος.* v. Casaub. ad Vopisc. in Florianio cap. 2.

Spatio ac coelo. Haec varie ab interpretibus tentata et explicata sunt. Lipsius ingeniose *maxima spatio* coniungit. Beckerus *spatium* intelligit magnitudinem Geometricam, *coelum*

latitudinem Geographicam. Conjectio Tacitum dedisse: *positione ac coelo.* H. e. *positione coeli*, ut cap. 11. dixit. *Nullis contra terris.* Caesar B. Gall. V. 13. *Tertium latus est contra septentrionem. Cui parti nulla est objecta terra.*

Vasto atque aperto mari. Caesar B. Gall. III. 12. *Summaque erat vasto atque aperto mari difficultas navigandi.* v. Oudend. ad cap. 9. Neque probanda hic est conjectura N. Heinsii, legis *in aperto mari.* Heinsius multa ejusmodi in chartam subito coniecit, quae postea ipse delevisset: neque laudamus Ernestium, quod omnia Heinsiana, a Burmanno accepta, sine delectu, edidit.

In universum fama est transgressa. MSS. *et universum fama est transgressis.* In margine *al. universis.* Gronov. unde ea in universum. Plerique ediderunt ex emendatione Rhenani, quos secuti sumus. Quamquam praefeream *universam*, nempe Britanniam. Quam formam Britan-

fama est transgressa; sed immensum et enorme spatium procurrentium extremo iam littore terrarum, velut in eqneum, tenuatur. Hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circumvecta *insulam esse Britanniam* affirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas *Orcadas* vocant, invenit domuitque. Dispecta est et *Thyle*, quam hactenus nix et hiems appetebat; sed mare pigrum et grave remigantibus; perhibent *ne ventis quidem proinde attolli*: credo, quod rariores terrae montesque, (causa ac materia tempestatum), et profunda moles continui maris tardius impellitur, Naturam Oceani atque aestus neque quaerere hujus operis est, ac multi retulere. Unum addiderim: nusquam latius dominari mare, multum flumina huc atque illuc ferre, nec littore tenus accrescere aut resorberi, sed influere penitus atque ambire, et jugis etiam ac montibus inseri, velut in suo.

C. XI. Ceterum Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenae an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. Namque rutilae Caledoniam habitantium

niae dedere Livius et Rusticus, ea talis est, si Caledoniam exceperis. Caledoniam antea Romani non nisi fama cognoverant. Per famam illa facies, quae erat partis, transgressa est in universam.

Enorme. MSS, innorme.

Orcadas. Eutropius tamen VII. 13. de Imperatore Claudio: *Quasdam insulas etiam ultra Britanniam in Oceano positas, Romano imperio addidit, quae appellantur Orcades.* Cuius et aliorum errorem notavit Oudend. ad Sueton. Claud. cap. 17.

Quam hactenus nix et hyems appetebat. Alii *quadantenus*, pro *hactenus*, alii pro *appetebat* legunt *appetebant*, *abdebat*, *abdiderat*, caet. Forte: *quam penitus nix et hyems obtegebat.* Ut scilicet narrabant, qui dispexere. Et hi ad ipsam Thylem accessissent; sed mare erat pigrum et grave remigantibus.

Multi retulere. Plin. Hist. Natur. II. 99. Pompon. Mela III. 1. Seneca Nat. Quaest. Lib. III. qui est do aquis,

comae, magni artus, *Germanicam originem asseverant*. Silurum colorati vultus, torti plerumque crines, et posita contra Hispania, *Iberos veteres trajecisse, easque sedes habitasse* fidem faciunt. Proximi Gallis et similes sunt: seu durante originis vi, seu, procurrentibus in diversa terris, positio coeli corporibus ha-

Torti plerumque. Et torti ed. sine auctoritate MSS.

Posita contra Hispania. Egregia Mureti emendatio. Vatic. *Hispaniam*. Caesar B. Gall. III. 9. *Britannia, quae contra eas regiones posita est.*

Habitasse. MSS. In margine occur-
passe. Quod plerumque editur.

Seu durante originis vi. Quas similitudinis causas proponit, vim originis et positionem coeli. Novimus Tacitum saepe constructionem mutare. Neque me offendunt ista, *seu durante vi, seu positio dedit*. Si modo non adderentur alii ablativi *procurrentibus terris*. Qua re minus eleganter oratio procedit. Mallem igitur, *seu durans originis vis*. Et hoc propius accedit ad Vatican. in quo est: *originis usu*. Unde Rhenanus fecerat *vi*.

Procurrentibus in diversa terris. Ex quo Gronovius dixit: *A Britannia procurrunt terrae in diversam, hoc est, adversam Galliam; et vicissim a Gallia procurrunt terrae in diversam, hoc est, adversam Britanniam. Frequens veteribus diversum pro adverso ponere: ex eo omnes interpretes h. l. reliquerunt intactum.* Gronov. haec scripsit

Boxhornii causa, corrigentis: *procurrentibus inter se terris. Diversus* saepe ita positum, ut eandem fere vim habeat, quam *adversus*, docemur multis exemplis. v. Drakenborch. ad Sil. Ital. I. 264. et Burm. ad Propert. I. III. 31. Sed quia recte dicitur *litus, ripa, terra diversa*, de parte litoris opposita alteri parti, non ideo et recte dicuntur *terrae procurrere in diversa*. Neque omnes regiones, quae sunt *diversae*, eandem sunt *adversae*. Quando v. c. Tacit. Annal. III. 2. scribit: *Addidit Caesar ut magistratus Calabriae Apuliae et Campani — fungerentur, sed etiam, quorum diversa oppida, tamen obvii, dolorem testabantur: intelliguntur oppida in diversa parte, alibi, extra eas regiones sita. Igitur hoc exemplo minus accurate utitur Ernest. ad Annal. II. 60. Graeciam repetens diversum ad mare terramque Libyam dejectus. Diversae adeo terrae, ut Britannia et Gallia, intervallo maris separatae, procurrunt, sibi invicem quasi occurrunt. Ex diverso procurrunt. Ut Pompon. Mela I. 1. Mare, longe lateque diffusum, abigit vaste cedentia litora, iisdemque ex diverso prope coeuntibus, adeo in*

bitum dedit. In universum tamen aestimanti *Gallos vicinam insulam occupasse* credibile est. Eorum sacra deprehendas superstitionum persuasione: sermo haud multum diversus: in deposcendis periculis eadem audacia, et, ubi advenere, in detrectandis eadem formido. Plus tamen ferociae Britanni praeferunt, ut quos nondum longa pax emollierit. Nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus: mox segnitia cum otio intravit, amissa virtute pariter ac libertate: quod Britannorum olim victis evenit: ceteri manent, quales Galli fuerunt.

C. XII. In pedite robur: quaedam nationes et curru proeliantur. Honestior auriga; cliētes propugnant. Olim regibus parebant; nunc per principes factionibus et studiis trahuntur. Nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune non consulunt: rarus duabus tribusque civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus. Ita singuli pugnant, universi vincuntur. Coelum crebris imbribus ac nebulis foedum: asperitas frigorū abest. Dierum spatia ultra nostri-orbis mensuram; nox clara, et extrema Britanniae parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. *Quod si nubes*

arctum agitur, ut minus mille passibus pateat. Britannia et Gallia procurrunt in diversa, esset, Britannia tendit versus Orcades, Gallia versus Alpes. In diversum ire dicitur de hominibus rebusque a se invicem discedentibus, non sibi appropinquantibus. v. exempla apud Ouidium, ad Frontinum, Strateg. I. v. Tacitum ego scripsisse credo: *procurrentibus in adversa terris. Quod*

Latinum est, et facile intelligitur, et ab ipsa voce *procurrentibus* commendatur. *Adversus* et *diversus* in MSS. centies permutantur. v. Kortz, ad Sallust. Jugurth. 31.

Singuli pugnant. Editiones *dum singuli.*

Nox clara. MS. et ante *nox* non agnoscit.

Exiguo discrimine internoscas. Saxo Grammaticus Lib. XIV. *Posthaec*

non officiant, adspici per noctem solis fulgorem, nec occidere et exsurgere, sed transire affirmant: scilicet extrema et plana terrarum, humili umbra, non erigunt tenebras; infraque coelum et sidera nox cadit. Solum, praeter oleam vitemque et cetera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, fecundum: tarde mitescunt, cito proveniunt: eademque utriusque rei causa, multus humor terrarum coelique. Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriae. Gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. Quidam *artem abesse legentibus* arbitrantur; nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli; in Britannia, prout expulsa sint, colligi. Ego facilius crediderim, naturam margaritis deesse, quam nobis aviritiam.

eo loci processum, ubi solstitii aestivalis tempore inusitatae claritatis noctes sensere, dieique tam similes, ut minimum temporum discrimen videretur. Stephanius, doctus Saxonis interpres, utitur loco Taciti ad alium Hibrum pag. 22. Quod etiam facit Fabric. ad Sext. Empir. adversus Astrolog. V. p. 351. Adde interpretes ad Taciti German. 45. Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum: quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus, ut sidera hebetet. Reicausam, praeter alios quoque, pro doctrina sua, tradidit Schol. Juvenal. II. 162. Ex obliquo enim terrae margine lux redundat, et proximam sibi insulam et noctibus et diebus illustrem reddit.

Patens frugum, fecundum. MSS. *Vide.* aliter interpungit. Nempe,

patiens: frugum fecundum. Minus quidem recte. Non tamen hinc sensus efficeretur, a re plane alienus. Scilicet: solum patitur, si exceperis oriri suetas terris calidioribus, et alias res, frumenti etiam fecundum est. Bene cepit Ernestius: Non modo accipit cultum Britannia, sed etiam copiosas fruges effert. Quod mox legitur, *eademque*, erat in omnibus editionibus, mutatum ab Oberlino in *eadem*. Quod non imitandum duxi.

Aurum et argentum. At Caesar non memorat. Cicero etiam negat. Igitur Caesar non invenerat. Cicero narrabat, quae audiverat, etiam ubi dicit ad Atticum IV. 16. *Illud cognitum est, neque argenti scrupulum esse ullum in illa insula.*

Naturam margaritis deesse. De *natura* v. interpretes ad German. cap.

C. XIII. Ipsi Britanni delectum ac tributa et iuncta imperii munera impigre obeunt, si injuriae absint: has aegre tolerant, jam domiti ut pareant, nondum ut serviant. Igitur primus omnium Romanorum D. Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prospera pugna terruerit incolas, ac littore potius sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella civilia, et in rempublicam versa principum arma; ac longa oblivio Britanniae etiam in pace. *Consilium* id D. Augustus vocabat, Tiberius *praeceptum*. Agitasse C. Caesarem de intranda Britannia satis constat; ni velox ingenio, mobilis poenitentiae, et ingentes adversus Germaniam conatus frustra fuissent. D. Claudius auctor operis, transvectis legionibus auxiliisque, et assumpto in partem rerum Vespasiano: quod initium venturae mox fortunae fuit. Domitae

45. De gemmis Ammian. Marcell. XXIII. p. 281. *Quod genus gemmae etiam in Britannici secessibus maris gigni legique, licet dignitate dispari, non ignoramus.* v. Lindebrog.

Igitur primus. Tacitus cap. 9. narraverat Agricolam praepositum esse Britanniae. Tum ab argumento princeps, quod est vita Agricolae, digreditur, referens interea situm et populos insulae, usque ad cap. 13. cujus initium potius erat constitutum ab his ipsis verbis: *Igitur primus.* Neque sic tamen Tacitus ad Agricolam redit, sed historiam rerum ante eum ibi gestarum, annectit. Argumentum adeo, quod in fine capitis non reliquit, initio capitis octavi decimi demum repetit. Jam velim aliquis mihi dicat, quomodo il-

lud *igitur* hic collocari potuerit, quid praecedat, quo referatur, quam orationem, qua digressionem abruptam, instauret. Scribamus: *Legitur primus omnium -- ingressus: sed quamquam sq.* Particulae *sed, et*, saepius in MSS. Vatic. fuere omissae.

Mobilis poenitentiae. Sic Vatic. In altero Vatic. *mobili poenitentiae.* Edit. *poenitentia.*

Auctor operis. Albinov. I. 238. *Victoria parta est. Auctor abit operis, sed tamen exstat opus.* Et in universum *opus* dicitur de re gravi ac difficili. v. Gronov. et Graev. ad Justini Praefationem. Sed non tacendum est, in Vatic. non *auctor* sed *auctoritate* legi. Unde possemus suspicari Tacitum scripsisse „*auctor exstitit.*”

gentes, capti reges, et monstratus fatis Vespasianus.

C. XIV. Consularium primus *Aulus Plautius* praepositus, ac subinde *Ostorius Scapula*, uterque bello egregius: redactaque paullatim in formam provinciae proxima pars Britanniae, addita insuper veteranorum colonia: quaedam civitates Cogidumno regi donatae (is ad nostram usque memoriam fidissimus mansit); ut, vetere ac jam pridem recepta populi Romani consue-

Monstratus fatis. *A fatis monstratus.* Fata hic primum monstrantur Vespasianum, quem rebus deinde majoribus destinaverant. Ordo factorum est immobilis. Si expeditio Britannica non accidisset, fata aliam viam monstrandi Vespasiani invenissent. Is per Caligulam fatis commendari non poterat. Ernestius putabat acumen in eo esse, ut illa expeditio primus gradus futurae felicitatis diceretur, et ita Vespasianus quasi commendatus esset fatis et fortunae, ut qui se jam tum dignum Imperatorio fastigio praebuisset. Sed hoc plane repugnat sententiae veterum de fato. *Monstratus fatis pro a fatis*, Tacito valde usitatum. Ut Agric. cap. 2. *Cum Rastico Paetius, Senecioni Helvidius laudati essent.* Atque hoc saepe causam dedit errori et diversae explicationi v. Lips. ad Annal. II. 50. Oudend. ad Sueton. Jul. Caesar. cap. 19. Vespasiano res in Britannia gestas ad futuram magnitudinem profuisse, narrat etiam Dio Cass. LXV. 8.

Cogidumno. Ita MSS. Editiones *Cogidumno.* Baxterus in Glossario Antiq.

Britann. lectionem MSS. tuetur, arbitrans fuisse Dumnonium, et dictum veteri lingua *Coc o dumn*, alius *Dumnoniae*. *His Highness of Devon.* Nomen *Cogiduni* eo minus esse poterat suspectum, quia multa loca et homines a *dunis* fuisse appellati. Ea vox communis erat multorum populorum, neque cum Barbaro ad Pomp. Melam III. 2. Thracibus propriam dixerim, multo minus de Graeco *βουνος* mutato B in Δ derivaverim, quod fecit Menag. Amoen. Juris Civil. cap. 3.

Ut, vetere. E MSS. Haec ita mutaverat Rhenan: *vetere ac jam pridem recepta populi Romani consuetudine, ut haberet.* Non perinde est, quomodo legatur. Si *ut, vetere* - tum *haberet* referendum ad Ostorium Scapulam. Si Rhenanum sequamur, in *haberet* intelligendus populus Romanus. Quod melius. Praeferrem etiam *recepta populo Romano.* Civitates quaedam datae sunt Cogidumno. Erat scilicet ea vetus ac pridem a Romanis recepta consuetudo, ut haberent reges instrumenta servitutis. *Vetus et pridem recepta*

tudine, haberet instrumenta servitutis et reges. Mox *Didius Gallus* parta a prioribus continuit, paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur. *Didium Veranium* excepit, isque intra annum exstinctus est. *Suetonius* hinc *Paulinus* biennio prosperas res habuit, subactis nationibus, firmatisque praesidiis: quorum fiducia Monam insulam, ut vires rebellibus ministrantem, aggressus, terga occasione patefecit.

C. XV. Namque absentia Legati remoto metu, Britannii agitare inter se mala servitutis, conferre injurias, et interpretando accendere. « *Nihil profici patientia, nisi ut graviora; tamquam ex facili tolerantibus, imperentur; singulos aibi olim reges fuisse, nunc binos imponi; e quibus legatus in sanguinem, procurator in bona saeviret: aequae discordiam praepositorum, aequae concordiam subjectis exitiosam, Alterius manus, centurionis alterius servos, vim et*

neminem offendat. Sic etiam congi solent *priscum et vetus, vetus et antiquum*, ἀρχαῖον καὶ παλαιόν, v. Ruhnck. ad Vell. Paterc. I. 16.

Firmatisque praesidiis. Nationes firmatae praesidiis, hoc est, *regiones nationum*. Ita Agric. cap. 23. *Quod praesidiis firmatur*. Sallust. Jugurth. 23. *Turres exstruit, easque praesidiis firmat*. v. Kort.

Vires. Vatic. viros. Rhenanus emendavit. Alii etiam nunc viros praeferunt.

Nunc binos imponi. Liv. III. 9. Quippe duos pro uno domino acceptos, immoderata, infinita potestate.

Alterius manus. Expressi lectio-

nem Cod. Vatican. *Servos* ante Dronckium nullae editiones habebant, Beckerus volebat: *alterius Centuriones, alterius servos*. Lipsius et alii variis modis difficultatem hujus loci expedire conati sunt. Gronovius felicissime: *Alterius manus, Centuriones alterius*. Intelligebat manus servos Procuratoris et aliam cohortem, centuriones autem legati esse. Ego non dubito quin Gronov. si habuisset lectionem MSS. Vatican. , veram in eo manum Taciti agnitu- fuisset. Scribendum nempe: *Alterius manus, centuriones, alterius, servos, vim* sq. Habent legatus et procurator quas quisque manus, spon in i-

contumelias miscere. Nihil jam cupiditati, nihil libidini exceptum: in praelio fortiores esse, qui spoliaret: nunc ab ignavis plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, injungi delectus, tamquam mori tantum pro patria nescientibus: quantum enim transisse militum, si sese Britanni numerent? Sic Germanias excussisse jugum; et flumine, non Oceano, defendi: sibi patriam, conjuges, parentes; illis avaritiam et luxuriam causas belli esse; recessuros, ut D. Julius recessisset, modo virtutem majorum suorum aemularentur. Neve proelii unius aut alterius eventu pavescerent: plus impetus, majorem constantiam penes miseros esse: jam Britannorum etiam Deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in alia insula exercitum detinerent: jam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare. Porro in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quam audere.

C. XVI. His atque talibus instincti, Boadica, ge-

nistros et adjuutores, qui mandata perficiunt. Centuriones sunt manus legati, servi sunt manus procuratoris. Huc imprimis pertinet Cicero II. Verr. 10. q. 1, et Gronov. utitur: *Comites illi tui delecti, manus erant tuas. Praefecti, scribae, medici, manus erant tuas. Ut manus, ita dextrae* apud Claudian. II. Ruffin. 261. *Spernisne tuas, dux optime, dextrae?*

Quantulum. MSS. In edit. *quantulum.*

D. Julius. Licet ea littera *D.* saepe in MSS. locum alterius litterae, ut *C.* occupaverit, ego *Divus* hic ideo

mihi alienum puto a consuetudine loquendi barbara, quia Romani vulgo sic appellabant suos Caesares. v. Erhard, ad Petron. cap. 124. Praecipue autem Julium Caesarem. Pro *Divo*, *Caesarem* appellavit Dio Cass. in Nerone cap. 4. Ὡς περ καὶ τὸν Καίσαρα τὸν Ἰούλιον ἐκείνον ἐξήλίσταμεν.

Virtutem. Edit. vulgo *virtutes*. Una virtus, bellica, hic praecipue cernebatur.

Relegatum. Nolim mutare in *relegatum*. Caesar B. Gall. V. 30. *Nec rejecti et relegati longe ab caeteris aut ferro aut fame intereant.*

Boadica. Varia et hic et Annal.

neris regii femina, duce (neque enim sexum in imperiis discernunt) summere universi bellum: ac sparsos per castella milites consecrati, expugnatis praesidiis, ipsam coloniam invasere, ut sedem servitutis. Nec ul-

XIV. 31. est hujus nominis lectio, ut fit in nominibus barbaris, ad Romanam loquendi consuetudinem formatis. MSS. Vatic. *Voadicca. Voaduca. Edit. Boadicia. Boadicea. Boadicia. Boudicia.* Dio Cass. I, XII. 1, *Boudicca.* Nomen reginae fortasse fuit *Baudovica.* Dio Cass. tam *Baudovica* quam *Vaudovica* in suis exemplis legere potuit. *Baudovica* erit compositum ex *Baud* et *vic*, *wik*; quasi dicas *refugium in proelio.* *Baud* significat proelium, et superest apud poetas gentium septentrionalium. v. Johann. Erici de Nominibus propriis Septentrion. p. 46. Nomen *Baud* saepius in altera compositi parte cernitur. Ut *Baudovica*, sic *Wichaud*, eandem vocem refert. Eodem pertinet *Baudewin*, et *Winbaud*. Similia sunt *Bulchobaudes*, ipse Britannus, ut videtur, apud Ammian. Marcell. XXVII. p. 370. *Merobaudes*, qui saepe consul fuit, Cujus nominis diversam esse pronuntiationem arbitror *Maroboduum*, ducem Marcomannorum, qui sub Tiberio contra Romanos bellavit. v. Vellej. Paterc. II, 110. Notus quoque est ille Frisiorum rex *Radbaudes* sive *Radbodus*, Novi apud Hedam et Bekam in MSS. etiam *Radbodnem* scribi. Sed vera terminatio *Radbaud* in constanti Frisiorum pronuntiatione permansit. In

altera parte compositae vocis *Baudovica*, videor mihi videre notum illud *wyk*, quod Romani per *vix* efferebant. Multa oppida habent terminationem, *wikum* sive *icum*, et incolae *vices. Eburovices, Lemovices, Biumovices*, et in ipsa Britannia *Ordovices.* Ita homines quoque proprium nomen habuere, non ab oppidis, sed aliunde. Testis nomen *Ludevicus, Ludovicus, Ludovix, Lodovix*, quasi dicas *populorum refugium.* Hujus nominis terminatio feminina tam est *Ludovica* quam a *Baudovix, Baudovica.* Sed haec et his similia latius patent, quam ut in hac scriptio-
ne explicari possint. Qui historiam aevi medii ex ipsis fontibus indagaverint, me optime intelligent. Atque haec ego ita scripseram, quum vidi longe aliter sentire Baxterum in Glossario Antq. Brit. p. 254. qui *Wicdicam* verum putat, tamquam nomen Reginae castrense, ex *Wicdic* *Uiccleu*, h. e. *Uigantum* sive *Uiccleum* *caput* sive *princeps.*

Summere bellum. Hoc non ita proprium est poetarum, ut eos potissimum imitatus fuerit Tacitus. Sallust. B. Jugurth. 83. *Omne bellum sumi facile, cacterum aegerrime desinere.* v. Kort. et Arntzen. ad Aurel. Victor. Vir. Illustr. 2. Burm. ad Propert. III. III. 8.

lum in barbaris saevitiae genus omisit ira et victoria. Quod nisi Paullinus, cognito provinciae motu, propere subvenisset, amissa Britannia foret: quam unius proelii fortuna veteri patientiae restituit, tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis et propius ex legato timor agitabat. Hic quum, egregius cetera, arroganter in deditos, et, ut suae quoque injuriae ultor, durius consuleret: missus *Petronius Turpilianus*, tamquam exorabilior, et delictis hostium novus, eoque poenitentiae mitior, compositis prioribus, nihil ultra ausus, *Trebellio Maximo* provinciam tradidit. Trebellius segnior, et nullis experimentis, comitate quadam curandi provinciam tenuit. Didicere jam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus: et inter-

Tenentibus arma plerisque. Arma non dedentibus, retinentibus, dicunt recentiores interpretes. Ego non ita censeo. Sic enim Britannia minus restituta fuisset veteri patientiae. Sed res confecta est uno proelio, quia, qui arma ceperant, qui arma tenebant, timidi erant et conscientia defectionis et metu legati, jam propioris. Quippe qui ex insula Mona regierat. vid. cap. 15. Ernest. *propius* explicat, quia *propterea* exquisita dicuntur ea quae magis ad nos pertinent, adeoque magis nos sollicitant. Caeterum, si Dioni Cassio lib. LXII. 19. habenda fides, victoria Romanis non facilis, neque tanti momenti fuit. v. Tacit XIV. Annal. 37. *Quum. MSS. nequaquam.* In sequentibus pro *suae quoque, suae ejusque.*

Ignoscere vitiis blandientibus. Quae

sint *vitia blandientia*, mihi non satis apparet, neque e Tacito discimus. Agricola cap. 31. habuit Britannos ignoscens propter vitia blandientia. Nam eos quieti et otio per voluptates assuefecit. Credo verba *didicere - - - vitiis blandientibus* parenthesi esse includenda, legendumque: *servitii blandientibus*. Trebellio Britanni non resistebant, quia servitium comitate mitigabat, tegebatur, exhilarabat, blandiens erat in servitio Britannis inferendo. Sic Histor. IV. 57. *Hostes, quia molle servitium, amicos fore. Blandiens servitii pro quod ad servitium attinet*, simili quidem exemplo confirmare non possum. Usus tamen ejusmodi genitivorum tam frequens est apud Tacitum et alios, ut nemo negaverit, hoc Latine dici posse. Caesar B. Civil. 14. *Lentulus gla-*

ventus civilium armorum prae-buit justam segnitiae excusationem; sed discordia laboratum, quum assuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fuga ac latebris vitata exercitus ira, indecorus atque humilis, precario mox praefuit, ac velut pacti, exer-

diatores, ad forum productos, libertatis confirmat. Alia prudens ommitto. Si quis vulgatam lectionem potius servandam arbitretur, tum ita distinguat haec verba: didicere jam barbari quoque ignoscere, vitilis blandientibus. Ignoscere, scilicet Romanis provincias tenentibus. Ita absolute quoque Sallust. Catil. cap. 9. Accepta iniuria, ignoscere, quam persequi, malebant. Sic autem ipsa servitus erit praecipuum in vitis, quae blandiuntur.

Indecorus. Cod. Vatican. praefert indecoris. Hoc receperunt Dronckius et alii. Non imitatus sum. Serv. ad VII. Aen. 231. Quaeritur, indecores a quo sit nominativo. Ab eo, quod est indecus venire non potest: quia lectum non est, et quia decus neutrum regit genus, non masculinum; restat ut dicatur ab eo, quod est indecor, venire indecores: nam et lectum est: sed decor decoris facit, producta penultima, quam Virgilius corripuit. Ergo aut Systole est, aut certe dicendum, huius nominis nominativum non inveniri. Cum his conferatur Priscian. lib. VI. et alibi, quibus locis utitur Heins. ad Ovid. Fast. V. 123. et Serv. iterum ad XI. Aen. 423. Cuius igitur adjectivi veteres Grammatici nesciebant

exstare nominativum, nisi indecor, ne Tacito aliquid adeo insolens obtrudamus. Sed Dronckius ex Perotti Cornu copiae citavit haec: Indecoris pro indecora. Accius Athamante. Cujus sit vita indecoris, mortem fugere turpem haud convenit. Enimvero indecoris in isto exemplo est generis feminini, ab antiquo illo indecor, ut a celeberrimis, aliaque similia. Quale discrimen in omnibus fere adjectivis huius formae optimi scriptores servarunt, si nonnullos poetas interdum excipias. v. Drakenb. ad Livium XXXII. 1. Ernest. ad Tacit. Annal. II. 88. Sic est in exemplo Naevii, quod servavit Priscianus. Magnamque domum decorumque ditem vexerant. Apud Symmachum quidem, cuius versu utitur Heinsius ad Ovidium, ego legam: Ponemus Proculum vitae morumque decorum. Non decorem. Caeterum et alibi apud Tacitum indecorus, nusquam indecoris legitur.

Velut pacti. Antiquiores nonnullae editiones locum ostendunt ita distinctum: Ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem. Haec seditio sine sanguine stetit. Quod mihi non displicet, modo pro haec e Cod. Vatic. sumamus et. Sic certe evitatur difficultas, quae est in dis-

citas licentiam, dux salutem, haec seditio sine sanguine stetit. Nec *Vettius Bolanus*, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplina. Eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quod innocens Bolanus, et nulli delictis invisus, caritatem paraverat loco auctoritatis.

C. XVII. Sed ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam recuperavit: magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes. Et terrorem statim intulit *Petilius Cerialis*, Brigantum civitatem, quae numerosissima provinciae totius perhibetur, aggressus: multa proelia, et aliquando non incruenta: magnamque Brigantum partem aut victoria amplexus est aut bello. Et quum Cerialis quidem alterius successoris curam fa-

inctione editionum recentiorum. Tum enim post pacti intelligendum essent, utrum ad nominativum absolutum, imitatione Graecorum, referre debemus. Utraque res minus pro consuetudine Taciti. Forte: *Ac, veluti pactis exercitu licentiam, dux salutem, haec victoria* sq. Eadem constructionis ratio cap. 20. *Utrouque exercitu certante, his ut tulisse opem, illis, ne egissent auxilio videmur.*

Quidem alterius successoris. Ermenius Julico *figet quidem*, nisi alter successor diversus sit a Julio Frontino. Id ni sit, verum putat *cujusve vel cujusque alterius*. Ita praeterea res gesserat Cerialis, ut eximiae successoris cura et gloria parva futura esset praecura gloriaque ipsius. Sed tamen et Frontinus se patrem et praestitit. Haec fere Ernestus. Ergo Cerialis nullum sibi pa-

rem successorem nancisci potuisset, praeter unum Frontinum? Quid igitur, si Agricola tum successisset? Hic postea Cerialis quoque gloriam obruit. Ipsa etiam affirmatio, neminem omnium Romanorum, Ceriali parem fuisse futurum praeter Frontinum, est temeraria et invidiosa. Locus omnino difficilis; ad quem explicandum, timide tamen, hanc conjecturam in medium propono: *Et quum Cerialis quidem ulterius successoris* sq. Cerialis magnas res gesserat. Et quum nondum cessaret, sed eas quotidie continuaret, adeoque famam sui successoris, qui fuit Frontinus, ulterius etiam et magis magisque obruisset, Frontinus tamen, qui ei ex Britannia revocato successit, molem quoque sustinuit. Tacit. II. Ann. 26. *Si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae.*

namque obruisset, sustinuit quoque molem *Julius Frontinus*, vir magnus, quantum licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit, super virtutem hostium, locorumque difficultates eluctatus.

C. XVIII. Hunc Britanniae statum, has bellorum vices media jam aestate transgressus Agricola invenit, quum et milites, velut omissa expeditione, ad securitatem, et hostes ad occasionem uterentur. Ordovicum civitas haud multo ante adventum ejus, alam, in finibus suis agentem, prope universam obtriverat: eoque initio erecta provincia; et, quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, ac recentis legati animum opperiri. Tum Agricola, quamquam transvecta aestas, sparsi per provinciam numeri, praesumpta apud militem illius anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire obviam discrimini statuit; contractisque legionum vexillis, et modica auxiliorum manu, quia in aequum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quo ceteris par animus simili periculo es-

Locorumque. MSS. Quod Rhenanus correxit *locorum quoque*.

Uterentur. Hanc lectionem Cod. Vatic. mutavit Rhenanus in *vertentur*, quem nonnulli e recentioribus quoque secuti sunt. Praefero *uterentur*, sed locum alia ratione et distinguo et interpretor. *Quum et milites, velut omissa expeditione, ad securitatem, et hostes ad occasionem uterentur.* Uterentur nempe hoc Britanniae statu, his bellorum vicibus. Romani post victam Silurum gentem, quasi bella et expeditiones jam essent finitae, erant securi; Britanni,

propter eam Romanorum securitatem, et videntes eos non instare victoriis, expectabant occasionem tute rebellandi. Quod jam Ordovices ostendebant.

Et quibus. Vatican. Editiones *ut quibus*.

Ac. Vatic. Vulgo *aut*.

Transvecta. MSS. Vatic. Editiones *transacta*.

Degredi. Vatican. *digredi*.

Ipsa ante agmen. Periculi similitudo magis in eo cernebatur, quod dux equum dimittebat. Ipse Agricola cap. 35. *Dimisso equo pedes ante*

set, erexit aciem; caesaque prope universa gente (non ignarus, instandum famae, ac, prout prima cessissent, terrorem caeteris fore universa), Monam insulam, a cuius possessione revocatum Paullinum rebellione totius Britanniae supra memoravi, redigere in potestatem animo intendit. Sed, ut in dubiis consiliis, naves de-

Vexilla constitit. Sallust. Catil. 59. *Dein, remotis omnium equis, quo militibus, exaequato periculo, animus amplior esset, ipse pedes exercitum instruit.* Similia sunt in Caesare B. Gall. I. 25. Liv. II. 20. Praestaret in Tacito *pedes ante agmen.* Literae modo sunt transponendae.

Terrorem caeteris fore universa. MSS. Vaticani lectio. Editiones: *prout prima cessissent, fore universa.* Dronckius hoc servat. Beckerus Vaticanum praefert, ejecto *universa.* Et videri potest hoc a librario repetitum ex antecedenti *universa prope gente.* Caeteris quin a Tacito sit, non dubito. Tacit. II. Annal. 20. *Ut initia belli provenerint, fama erit in caetera.* Cicero X. Attic. epist. 18. *Ut male posuimus initia, sic caetera sequentur.* Saxo Grammat. pag. 119. *Quisquis primam feliciter militiam gesserit, constmilem de caetero fortunam sperare possit.* Similes historicorum sententias v. apud Lindebrog. ad Ammian. Marcell. XIV. p. 12.

Ut in dubiis consiliis. Quo brevior est Tacitus, hoc majoris momenti est recta verborum distinctio. Ea laborat hic locus, quem interpretes variis modis exposuerunt, et legerunt; Gronovius ingeniose: *ut in*

subitis consiliis. Quae voces saepe in MSS. confunduntur v. Ovid. XIV. Metam. 508. Sed haec ipsa sententia, sive legas *subitis* sive *dubiis* me offendit. Tacitus enim dixisset: Ut fieri solet in subitis consiliis, naves deerrant. Quod univse verum non est. Non enim semper naves desunt, quando subita consilia capiuntur. Et brevi post Agricola habuit classem, Et quae sunt dubia consilia? Periculosa? Neque sic verum de navibus, Pichena et Acidalius quoque senserunt difficultatem, qui supplemento et transpositione tollere conati sunt, Mihi hoc in mentem venit: *Sed ut, in dubiis consiliis, naves deerrant, ratio et constantia ducis transyexit.* Agricola tantam rem non sine consilio militari suscepit. Interrogavit quid singulis videretur. Sententiae erant divisae, consilia dubia: hi suadebant, illi dissuadebant, dicentes quoque deesse naves, neque eas tam cito parari posse. Quum igitur dissentiebant consiliis, Agricola ratione et prudentia supplevit, quod deerrat, *In dubiis consiliis*, ut Cicero I. Epist. 4. *Ego tibi a vi, in hac praesertim imbecillitate magistratum, praestare nihil possum.* Liv. I. 21. *In variis voluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet.*

traht; ratio et constantia ducis transvexit. Depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repente immisit, ut obstupefacti hostes, qui classem, qui naves, qui mare expectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petita pace, ac dedita insula, clarus ac magnus haberi Agricola: quippe cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem aut officiorum ambitum transigunt, labor et periculum placuisset. Nec Agricola, prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat, victos continuisse: ne laureatis quidem gesta prosecutus est. Sed ipsa dissimulatione famae famam auxit, aestimantibus, quanta futuri spe tam magna tacuisset.

C. XIX. Ceterum animorum provinciae prudens, simulque doctus per aliena experimenta, parum profici armis, si injuriae sequerentur, causas bellorum statuit excidere. A se suisque orsus, primam domum suam coercuit; quod plerisque haud minus arduum est, quam provinciam regere. Nihil per libertos servosque

Auxiliarium. Britannorum potius, quam, quos Lipsius volebat, Batavorum. Britannis nota sunt sua vada, Britanna vada minus Batavis, nisi circa illa loca aliquamdiu fuissent versati. Quod Tacitus monuisset. Agricola cap. 29. in exercitu suo habebat Britannos longa pace exploratos. Id ipsum valde dolet Calgacus cap. 32.

Quanta futuri spe. Justin. XI. 1. *Ita moderate de se multa pollicitus est, ut appareret, plura cum experimentis reservare.* Ubi Bernegg. Taciti meminit.

A se suisque orsus. Comparandum cum Tacito hic est Juvenal. in Satyr. VIII. 87. sq. in quibus eadem proconsulum vitia reprehenduntur.

Nihil per libertos publicae rei. Alii intelligunt *agere*. Alii exempla talis ellipseos desiderant. Ernest. *agere* putabat excidisse statim post *regere*. Quod ad ellipsein verbi *facere* attinet, est ea optimis scriptoribus admodum frequens, sed in alio genere. Tacit. IV. Annal. 34. *Marci Ciceronis libro, quo Catonem coelo aequavit, quid aliud Dictator Caesar, quam*

divortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur, ut civitates a proximis hibernis in remota et avia deferrent, donec, quod omnibus in promptu erat, paucis lucrosus fieret.

C. XX. Haec primo statim anno comprimendo, egregiam famam paci circumdedit; quae, vel incuria vel intolerantia priorum, haud minus, quam bellum timebatur. Sed ubi aestas advenit, contracto exercitu multus in agmine, laudare modestiam, disiectos coercere: loca castris ipse capere, aestuaria ac silvas ipse prae-

mentum redimunt exiguæ pretio, et, *tia*. In *tolerantia* pro *quum tolerarent*, exquisita Latinitate, de quo ipsi transportant in loca proxima. jam aliquoties vidimus. Praepositio Ita pauci lucrum faciebant ex ea re, in e sequenti membro in priore ante quae omnibus ubique aderat, unde vocem *incuria* est repetenda. Ita adeo lucrum peti non poterat, nisi saepe Ovidius et alii. v. Burm. Arte divortia itinerum et longinquitas regionum indicerentur. De *horreis* et omnino de frumentatione Romanorum multa egregie exposuit Radbodus Schellius ad Hygini Castrametationem. Pro *vendere* in Vatic. I. erat *ludere*.

A proximis. A deest in Vat. I.

Paci circumdedit. Sic et alibi Tacitus. Comparandum est Graecorum περιβάλλεσθαι, et notandum Longini exemplum de Sublim. I. §. 3. Ταῖς ἑαυτῶν περιβάλλον ἐνδελεχῶς τὸν αἰῶνα. Eadem fere est ratio verbi περιβάτειν.

Intolerantia. Vatic. Editiones *tolerantia*. Dronck et Becker. *intolerantia* edidit. Hic *tolerantia* et *incuria* idem putat, adeoque Tacitum haec per particulam *sive* debuisse conjungere. Mihi Tacitus scripsisse videtur: *vel incuria vel in toleran-*

tia. In *tolerantia* pro *quum tolerarent*, exquisita Latinitate, de quo ipsi transportant in loca proxima. jam aliquoties vidimus. Praepositio Ita pauci lucrum faciebant ex ea re, in e sequenti membro in priore ante quae omnibus ubique aderat, unde vocem *incuria* est repetenda. Ita adeo lucrum peti non poterat, nisi saepe Ovidius et alii. v. Burm. Arte Am. I. 333. Caeterum *incuria* est talia omnino non curantium, nescientium. *Tolerantia*, scientium, et tamen non curantium. Quod de Galba scripsit Dio Cass. LXIV. 2. hoc de Romanis istis verum est. Εἰ καὶ ἔξω τοῦ τι δεῖνόν ποιεῖν ὁ Γάλβας ἦν, ἀλλ' ὅτι ἐκείνους ἀδικεῖν ἐπέτρεπεν, ἢ ὅτι ἡγνόει τὰ γινόμενα, οὐ καλῶς ἤκουε.

Multus in agmine. Pro *multus* in edd. legitur *militum*, de Rhenanæ emendatione.

Ipse capere. Non aliis relinquebat. In loco castris capiendo, magna pars laudis imperatoriae cernebatur. Jam Plato commendabat Mathematicam πρὸς τὰς στρατοπεδεύσεις καὶ καταλήχεις χωρίων, quo loco et utitur Theophrastus Smyrnaeus Mathem. Cap. I. v. Schell. ad Hygin. p. 132. et Casaub. ad Spartian.

tentare: et nihil interim apud hostes quietum pati; quo minus subitis excursibus popularetur: atque, ubi satis terruerat, parcendo rursus irritamenta pacis ostentare. Quibus rebus multae civitates, quae in illum diem ex aequo egerant, datis obsidibus, iram posuere, et praesidiis castellisque circumdatae, tanta ratione curaque, ut nulla ante Britanniae nova pars illaccessita transierit.

C. XXI. Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. Namque, ut homines dispersi ac rudes, eoque in bella faciles, quieti et otio per voluptates adsuescerent; hortari privatim, adjuvare publice, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promptos, et castigando segnes. Ita honoris aemulatio pro necessitate erat. Jam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum antefere-

in vita Adriani cap. 10.

Quietum pati. Apparet studium imitandi Sallustii; Jugurth. 88. *Sed Marius impigre prudenterque suorum et hostium res pariter attendere; cognoscere quid boni utrisque aut contra esset; explorare itinera regum, consilia et insidias anteveneri: nihil apud se remissum, neque apud illos tutum pati.*

Iram posuere. Pro iram malim arma. Qui ex aequo agunt, sunt in armis, ut, si res postulet, libertatem defendant. Ernestius quoque putabat ex aequo agere lenius esse, quam pro eo, quod opponitur, iram posuere.

Ut nulla ante. Viri eruditi h. l. viginti fere conjecturis tentarunt. Mi-

reris nemini in mentem venisse: ut

nulla aeque. Si Romani antea novam Britanniae partem occuparent, Britanni eam semper lacescebant, recipere conantes. Tam illaccessita, quam haec pars transiit, nulla antea transiit in potestatem Romanorum. *Transire* saepe ita absolute ponitur. v. Kort. ad Plin. Epist. IX. 6. Beckerus ut non pro conjunctione sed pro adverbio accipit, et ad *illaccessita* refert.

In bella faciles. *Bella* debetur Rhenano. Vatic. *in bello.* *Faciles bello, belli, in bellum*, Latine dici exemplis constat. Vide et Burm. ad Virgil. I. Aen. 445. *Faciles in bello*, pro qui facile ad bellum moventur, non constat.

re, ut qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitus nostri honor, et frequens toga; paullatimque discessum ad delenimenta vitiorum, porticus et balnea et conviviorum elegantiam: idque apud imperitos *humanitas* vocabatur, quum pars servitutis esset.

C. XXII. Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (aestuario nomen est) nationibus. Qua formidine territi hostes, quamquam conflictatum saevis tempestatibus, exercitum lacescere non ausi; ponendisque insuper castellis spatium fuit. Annotabant periti, non alium ducem opportunitates

Ut qui. Leg. ut, qui. Ea distinctio in nonnullis editionibus baud recte omissa est. Agricola erudiebat liberos principum, laudabat Britannos prae Gallis. Hinc accidit, ut eloquentiam concupiscerent, qui modo sermonem abnuebant.

Balnea. Quantum mutati ab illis, ad quos Baudovica orationem habuit! Dio Cass. in Nerone cap. 6. Εἰ γε καὶ ἀνδρας καὶ καλεῖν ἀνδρῶν καὶ ὕδατι θερμῷ λουμένους. Regina Romanos propterea ne viros quidem existimabat. Alia erat ratio Germanorum, quos Tacitus cap. 22. German. scribit *saeplus calida lavari*. ut apud quos plurimum hiems occupat. Eadem vero vitiorum delenimenta saepe erant in castris Romanis. Adrianus Caesar, teste Aelio Spartiano in Vita cap. 10. *triclinia de castris et porticus et cryptas et sopia diruit.*

Pars servitutis. Lipsius ad unam

editionum suarum, quales nonnullae sunt in Bibliotheca Academiae nostrae, unde ego progressus tanti ingenii non sine tacita admiratione perspexi, annotavit *ars*. Conjecturam, quantum nunc sciam, non edidit. Amplius cogitanti forte non placuit. Hic tamen non praetermittendam iudicavi.

Vastatis nationibus. Vastare non tantum de locis dicitur. Tacitus saepe de populis usurpat. Alii etiam. Seneca Epist. 113. *Alexander Persas atque Indos vastabat fugabatque.* Frontin. Strat. I. vi. 2. *Legio insidulis hostem aggressa vastavit.* Ubi Oudend. vocat raram locutionem. Optimos aureae aetatis scriptores vocem ita posuisse non reperio.

Taum. MSS. Vatic. *Tonaum*. v. Baxter. Antiq. p. 224. qui *Tavum* scribit, hodie Scotosaxonibus *Tay* appellatum.

locorum sapientius legisse: nullum ab Agricola positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pactione ac fuga desertum. Crebrae eruptiones: nam adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur. Ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque praesidio, irritis hostibus, eoque desperantibus, quia, soliti plerumque damna aestatis hibernis eventibus pensare, tum aestate atque hieme juxta pellebantur. Nec Agricola umquam per alios gesta avidus interceptit: seu centurio, seu praefectus incorruptum facti testem habebat. Apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur; ut erat comis bonis, ita adversus malos injucundus. Ceterum ex iracundia nihil supererat: secretum ut silentium ejus non timeres: honestius putabat offendere, quam odisse.

C. XXIII. Quarta aestas obtinendis, quae percurerat, insumpta; ac, si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsa Britannia terminus. Nam Clota et Bodotria, diversi maris aestibus per immensum revectae, angusto terrarum spatio dirimuntur: quod tum praesidiis firmabatur, atque omnis

Sapientius legisse. Laudabat in Britannia damna aestatis pensabant. Pyrrho Hannibal Liv. XXXV. 14. Nunc et aestate, ut olim, et hieme, quem castrametari primum docuisse. quod novum erat, juxta pellebantur. *Ad hoc neminem elegantius loca cepisse.* *Sibi quisque praesidio.* Non aliunde auxilium expectabant. Virgil. XL

Crebrae eruptiones. Haec verba Aen. 308. *Spem, si quam adscitis* nunc leguntur in loco alieno. Ernest. *Actolum habuistis in armis Ponite.* explicando conatur difficultatem expedit. *spes sibi quisque.*

Et sibi quisque praesidio. Quod Eulogio dicitur *Bodotria.* *Mor Werydh,* vel *Vergid,* mare Vergivium. Ptolemaeo *Boderia.* Significat *habitaculum demersum.* Ex *Bodhi demergere et tre tri habitatio.* Haec Baxterus.

proprius sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus.

C. XXIV. Quinto expeditionum anno, navē prima transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis proeliis domuit: eamque partem Britanniae, quae Hiberniam adspicit, copiis instruxit, in spem magis quam ob formidinem: si quidem Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita, et Gal-

Nave prima transgressus. Haec ferenda non sunt. Nam neque tum primum ibi visa navis; neque Agricola habebat naves; qui anno demum sequenti classem assumeret, neque adeo opus erat nave. Iter enim terra patebat, quia spatium angustum praesidiis firmaverant. *Prima nave* posset explicari, ut Agricola diceretur primus sua nave transgressus; sequentibus caeteris. Ut Hirtius B. Alexandr. cap. 13. *Si haec vada primis navibus intraveris.* Sed neque ista explicatio huic facit. Paucissimi interpretum hic latere vitium suspicari sunt. Beckerus, causis supra commemoratis permotus; legit *vere primo*. Non credibile est Tacitum ita scripsisse. Agricola in Britanniam venit *aestate media*; cap. 18. Et sic Tacitus porro numerat annos, quos Agricola ibi fuit, per *aestates* Cap. 20. *Ubi aestas advenit.* Cap. 23. *Quarta aestas.* Cap. 25. *Aestate, qua sextum officii annum inchoabat.* Et dubitemus hic scribendum esse: *aestate prima transgressus*? *Ver* primum non pertinet ad initium anni quinti, sed finem

anni quarti. Et notum est; annum Proconsulis fere putari a tempore, quo provinciam esset ingressus. Praeterea aestas officium fere apud veteres belli gerendi tempus. Videantur exempla; quamquam in re cognita; apud Martium ad Ciceronis Epist. III. 9. Ideo Spartianus in vita Severi cap. 16. postquam narraverat, Severum jam exeunte aestate in Parthiam esse ingressum, addidit, *in illis regionibus melius per hyemem bella tractari.*

Medio inter Britanniam. Quid haec sibi velint, non recte intelligo. Broterius et Ernestus pauca attulerunt ad obscuritatem discutiendam. Ille: „Hibernia, ita in medio sita, valentissimam imperii partem, Hispaniam scilicet, Galliam et Britanniam magnis invicem usibus per commercia conjunxit. Hac aetate, qua rudis adhuc erat res nautica, his commerciis opportunissima erat Hibernia.” Hic, post Pichenam, docet, *media* saepe dicti interjecta quaevis, non semper aequo spatio distantia. Et omnino *medio* per pleonasmum addi. Jam primum ego non assentior Broterio;

hæc quoque mari opportuna, valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. Spatium ejus, si Britanniae comparetur, angustius; nostri maris insulas superat. Solum coelumque, et ingenia cultusque hominum haud multum a Britannia differt in melius. Aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum seditione domestica unum ex regulis gentis exceperat, ac specie amicitiae in occa-

valentissimam imperii partem dici tres illas regiones. Tacitus scripsisset *valentissimas partes*. Neque veto Britannia tum efficiebat valentissimam partem, ne tota quidem subacta. Intelligi puto solam Hispaniam. Deinde Hibernia non sita est media inter Britanniam et Hispaniam, neque si vocis significationem minime ad vivum resecemus. Veteres eam in ponendo regionum situ, mirum in modum saepe errare. Sed illum Hiberniae situm Tacitus non ignorabat, qui non prius Hiberniae mentionem faciat, quam Romani in Britannia ad eam partem processissent, quae Hiberniam adspicit. Neque in Broterio mihi placet, quod putare videtur, Hibernos jam tunc fecisse tantam mercaturam. Tacitus enim suspicatur et sperat, quid fieri posset. Igitur Agricola suas ibi copias in spem posuit, si per occasionem Hiberniam occupare liceret. Videndum an Tacitus scriberet: *siquidem Hiberniam media inter Britannia atque Hispaniam sita*. Britannia adeo media poterat miscere Hispaniam et Hiberniam magnis utrimque usibus, si Hispani et Hiberni suas merces in Britanniam porta-

rent, ibique mercaturam facerent. Et, quia Britannia Gallico quoque mari erat opportuna, accederet mercatura Gallorum. In Hiberniam jam nunc navigabatur mercandi causa. Nam aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Quae adhuc dixi, eo etiam confirmantur, quod Tacitus cap. 10. scripsit *Britanniam in occidentem Hispaniae obtendi*. Et sic alii. Qui quamvis nimis propinquam Hispaniam faciant, de qua re videndi interpretes ad Eumenii Panegyricum Constantii. cap. 18. tamen probant, quod hic probari cupio. Eumenius ita scribit. *Nunc secure est, ut de latere Gallico taceam, quamvis pene conspicuis litoribus Hispania. Conspicuis* nempe a Britannia.

Nostri maris. Mediterranei. Pompon. Mela III. 1. *Dicta est ora nostri maris, dictae insulae, quas amplectitur*. v. Davis. ad Caesar. B. Gall. V. 1. Kortius ad Sallust. Jugurth. 18.

Differt in melius. Lucan. VI. 60. *Aut aliquem mundi, quamvis natura negasset in melius mutare locum*. Plin. IX. Epist. 39. *Religenda mihi est aedes Cereris in*

slonem retinebat. Saepe ex eo audiui, *legione una, et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse: idque etiam adversus Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut e conspectu libertas tolleretur.*

C. XXV. Ceterum aestate, qua sextum officii annum inchoabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultra gentium et infesta hostilis exercitus itinera timebantur, portus classæ exploravit, quae, ab Agricola primum assumpta in partem virium, sequebatur egregia specie, quum simul terra, simul mari bellum impelleretur; ac saepe iisdem castris pedes equesque et nauticus miles, mixti copiis et laetitia, sua quisque facta, suos casus attollerent; ac modo silvarum ac montium profunda, modo tempestatum ac fluctuum adversa, hinc terra et hostis, hinc auctus Oceanus militari jactantia compararentur.

mollus, in majus, v. Catan.

Audiui. Si, quod legitur in ed. Ripontina, *audiuit*, error est typothetarum, felicissime erraverunt. Nam regulus ille melius ea sciebat, quam Agricola.

Debellari. Hibernia domita non fuit, Juvenal. Sat. II. 160, tantum dicit, Romanos arma promovisse ultra litora Juvernae, captasque Orçadas. Igitur de Hibernia domita, in Commentariis ad Juvenalem nihil doceri potest. Hos ea de re nobis monstrat eruditus Taciti interpres.

Infesta hostilis exercitus. Haec Codicis Vatic. lectionem revocavit Dronckius. Pro *hostilis* Beckerus volebat *hostibus*. Alter exposuit *iti-*

nera exercitus, irruptionem, ipsos hostes, qui Romanos erant aggressuri. Alter, *itinera, vias*, quas Romani jam erant emensi, et a tergo habebant. Rhenanus emendabat *hostili exercitu*. Malim *exercitui*. Itinera et viae infestae sunt difficiles per saltus et paludes, aptae insidiis. Talia itinera ut exercitus amicus sine periculo perficit, ita hostilis habet eadem maxime adversa et infesta. *Impelleretur*. Male in Vatic. *impellitur*.

Auctus Oceanus. Alii legunt *victus*. Et hoc placebat Ernestio, ut *victa maria et flumina*, apud poetas. Sed haec non satis distincte vir eximius. Nam maria *vincti* dicuntur.

Brittannos quoque, ut ex captivis audiebatur, visa elaq̃sis obstupefaciebat, tamquam, aperto maris sui secreto, ultimum victis perfugium clauderetur. Ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi, paratu magno, majore fama, uti mos est de ignotis, oppugnasse ultro, castella adorti, metum, ut provocantes, addiderant: *regrediendumque citra Bodatriam, et excedendum patius, quam pellerentur*, ignavi specie prudentium admonebant. At quum interim cognoscit, hostes pluribus agminibus irrupturos, ac ne superante numero, et peritia locorum circumiretur, diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.

C. XXVI. Quod ubi cognitum hosti, mutato repente consilio, universi nonnam legionem, ut maxime invali-

quae aliquis magno cum labore et difficultate transvectus est. v. Burm. ad Val. Flacci III. Argon. 481. Eadem quoque *vincti* dicuntur, quando classis hostilis, quae maria tenebat, victa est. Classem Britanni non habebant. Ac forte nullum in historia est exemplum ullius insulae, quae tam sero habere coepit. Igitur *victus Oceanus* accipiendum foret pro *cum periculo trajectory*. Tum vero Tacitus idem bis dixisset. *Tempestates, fluctus, et Oceanus*. Alii quoque aliter exponunt. Si jungamus *auctus militari jactantia*, habebimus, ni fallor, mentem Taciti. Hic petulit *auctus* ad *Oceanum*, licet eadem vox quoque pertineat ad antecedentia. Comparabant silvas, tempestates, terram et hostes et Oceanum. Sed omnia augebant militari jactantia Thrasones. Plane ut Agric.

39. *Hunc rerum cursum, nulla verborum jactantia auctum*. Et sic fere Broterius. Ut autem sibi constet oppositio, Oceanus ita intelligendus, Militibus silvas et montes jactantibus, nautae opponebant tempestates et fluctus. Iisdem jactantibus terram et hostes, opponebant Oceanum et hostes. Milites terra hostes aggressi erant, nautae, qui portus exploraverant, a mari,

Oppugnasse ultro. Si has voces deleas, longe melius procedit oratio. Et *oppugnasse ultro*, nihil aliud est, quam quod sequitur *ut provocantes*. Rhenan. *oppugnare*. Lipsius *oppugnantes, oppugnare, et oppugnare ultro, castella adorti*.

Castella. MSS. *castella* supra scripto *um*. Quod *castellum* praeferebat Beckerus, hoc sensu; cum tantum castellum quoddam adorti easent,

lidam, nocte aggressi, inter somnum ac trepidationem caesis vigilibus, irrupere. Jamque in ipsis castris pugnabatur, quum Agricola, iter hostium ab exploratoribus edoctus, et vestigiis insecutus, *velocissimos equitum peditumque assultare tergis pugnantium jubet, mox ab universis adjici clamorem.* Et propinqua luce fulsere signa. Ita ancipiti malo territi Britanni: et Romanis redit animus; ac, securi pro salute, de gloria certabant. Ultro quin etiam erupere: et fuit atrox in ipsis portarum angustiis proelium, donec pulsati hostes, utroque exercitu certante, his, ut tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio viderentur. Quod nisi paludes et silvae fugientes texissent, debellatum illa victoria foret.

C. XXVII. Cujus conscientia ac fama ferox exercitus, *nihil virtuti suae invium: et penetrandam Caledoniam inveniendumque tandem Britanniae terminum continuo praeliorum cursu fremebant.* Atque illi, modo cauti ac sapientes, prompti post eventum ac magniloqui erant. Iniquissima haec bellorum conditio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni

<i>Pugnabatur.</i> Vulgo <i>pugnabant.</i>	<i>Erupere.</i> MSS. Editiones <i>irru-</i>
<i>Securi pro salute, de gloria certabant.</i> Ita Vatic, quod Acidalius	<i>pere.</i>
transposuit: <i>de salute, pro gloria.</i>	<i>His, ut tulisse.</i> Vatic. <i>his intul-</i>
Probavit Ernestius. Credo interpun-	<i>lisse.</i>
gendum: <i>securi, pro salute, de gloria certabant.</i> Sic brevissime Tacitus.	<i>Conscientia.</i> Hoc, quod in MSS.
Jam securi, pro eo ut de salute	legitur, conjectura jam assecutus erat
etiam nunc certarent, certarunt de	Lipsius. Vulgo <i>constantia.</i>
gloria. Agric. cap. 19. <i>Ut civitates</i>	<i>Et penetrandam.</i> Et in editioni-
<i>proximis hibernis in remota et avia</i>	bus deest.
<i>deferrent.</i> Legendum forte <i>pro pro-</i>	<i>Uni imputantur.</i> MSS. Vatic.
<i>ximis hibernis.</i> Interpretes inserue-	<i>cum imputantur.</i> Praeclara emen-
runt a <i>proximis.</i> Sed a in MSS.	datio Rhenani a plurimis recepta.
non legitur.	Beckerus malebat <i>duci</i> , quia hic non
	opponendi sunt omnes et unus, sed
	milites et dux.

imputantur. At Britanni non virtute, sed occasione et arte ducis rati, nihil ex arrogantia remittere, quo minus juventutem armarent, conjuges ac liberos in loca tuta transferrent, coetibus ac sacrificiis conspirationem sancirent. Atque ita irritatis utrimque animis discessum.

C. XXVIII. Eadem aestate cohors Usipiorum, per Germanias conscripta, in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. Occiso centurione ac militibus, qui ad tradendam disciplinam immixti manipulis exemplum et rectores habebantur, tres liburnicas, adactis per vim gubernatoribus, adscendere et, uno remigrante, suspectis duobus eoque

Arte ducis rati. Arte victos rati. *Arte ducis superati. Artem ducis rati.* His aliisque modis interpretes corruptelam mederi conantur. Fieri potest ut in Codd. scriptum fuerit: *At Britanni, tamquam non virtute, sed occasione et arte superati.* Tamquam propter similitudinem praecedentium syllabarum fuit omissum. *Superati corruptum in ductis rati.* Comparandus autem Caesar B. Gall. I. 40. *Dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam virtute viciisse.* VII. 29. *Non virtute neque acie viciisse Romanos, sed artificio quodam, et scientia oppugnationis.*

Et in. Et e MSS.

Magnum ac memorabile facinus. Sallust. B. Catil. 4. *Id facinus in primis ego memorabile existimo.* Virgil. IV. Aen. 94. *Magnum et memorabile numen.* Ubi Barm. Tacit-

tum non omisit,

Exemplum et rectores. Vopiscus in vita Imperatoris Taciti cap. 4. *Membra, quae ad exemplum docendi militis frequenter equitare valeant.* Hinc doctores cohortes et serius, campidoctores et armidoctores. v. Salmas. ad Vopiscum in Aureliano cap. 23. *Pro immixti MSS. immixtis.*

Uno remigrante. Licet in MSS. exstet *remigrante*, alteram longe praefero. Brevitas Taciti interpretibus fraudi fuit. Haec ita censeo distinguenda et explicanda: *et uno, remigrante, suspectis duobus, eoque interfectis.* Hoc est: unum statim interfecerant, quia remigrabat, ad portum et litus redibat, duos mox interficiebant, quia erant suspecti, propter conatus unius gubernatoris, redire cupientia. Atque ita ipsi sine gubernatoribus proveliebantur. Sic

interfectis, nondum vulgato rumore, ut miraculum praevehebantur. Mox hac atque illa rapti, et cum plerisque Britannorum sua defensantium proelio congressi, ac saepe victores, aliquando pulsus, eo ad extremum inopiae venere, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos, vescerentur. Atque circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro praedonibus habiti, primum a Suevis, mox a Frisiis intercepti sunt. Ac fuere, quos per commercia venundatos, et in nostram usque ripam mutatione omentium adductos, indicium tanti casus illustravit.

C. XXIX. Initio aestatis Agricola domestico vulnere ictus anno ante natum filium amisit. Quem casum ne-

etiam melius intelliguntur: *amissis per inscitiam regendi navibus.*

Praevehebantur. MSS. In editionibus vulgo *provehebantur.*

Mox hac atque illa rapti. Ita editi, ut hic locus saltem aliqua intelligeretur. Rhenanus haec effecit e MSS. eumque omnes, ignari lectionis Vaticanae, secuti sunt. In Vatic. legitur: *mox ad aquam atque ut illa raptis secum plerisque.* Dronck. et Becker. etiam in Rhenani invento acquiescunt. Et favere videtur Dio Cass. LXVI. 20. idem facinus narrans: *Ἐξαπαχθέντες περικέλευσαν τὰ πρὸς ἑσπέραν, ὥς που τό τε κύμα καὶ ὁ ἀνεμος αὐτοὺς ἔφερε.* Ego quamquam nihil melius, quam quod Rhenanus attulit, allaturus sim, non tamen credere potui, ita scripsisse Tacitum, quia lectio Vaticana nos ad alia omnia ducit. Inprimis verba *ad aquam* me retinebant, quominus cum Rhe-

nano facerem. Ea sine dubio Taciti sunt. Finge in MSS. fuisse: *mox ad aqua matque utilia.* Hinc, paulum mutatis literarum ductibus, unaque transposita, illud effici potest: *Mox, ad aquam vitaeque utilia, raptis secum plerisque Britannorum, et sua defensantium proelio congressi.* Barbari in altum provecti, cito laborabant inopia aquae et cibi. Igitur cogebantur huc illuc in terram descendere, et cum Britannis pugnare. Nam praeter aquam, et quidquid cibo esset utile, alias Britannorum res, in quas incidebant, rapuere. *Congressi proelio defensantium,* ut Justin. VII. 3. *Ne dehonestaretur proelio tam foedae gentis.*

Atque circumvecti. Edit. Ita circumvecti. Ita in MSS. non com-
paret.

Filium amisit. His scilicet temporibus, et jam ante ea, Proconsules

que, ut plerique fortium virorum ambitiose, neque per lamenta rursus ac moerorem muliebriter talit. Et in luctu bellum inter remedia erat. Igitur praemissa classe, quae pluribus locis praedata magnum et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos et longa pace exploratos addiderat, ad montem Grampium pervenit, quem jam hostis insederat. Nam Britanni, nihil fracti pugnae prioris eventu, et ultionem aut servitium expectantes, tandemque docti, commune periculum concordia propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant. Jamque super triginta millia armorum adspiciebantur, et adhuc affluebat omnis juven-tus, et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, et sua quisque decora gestantes: quum inter plures duces virtute et genere praestans, nomine Calgacus, apud contractam multitudinem, proelium poscentem, in hunc modum locutus fertur.

C. XXX. *« Quoties causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensumque vestrum, initium libertatis totius Britanniae fore. Nam et universi servitutis expertes, et nullae ultra terrae, ac ne mare quidem securum, imminente nobis classe Romana. Ita proelium atque arma, quae fortibus honesta, eadem*

secum uxores in provinciis habebant. De qua consuetudine in utramque partem disputant Caecina et Messalinus apud Tacitum III. Annal. 33. v. Lips. Adde Longol. ad Plinii Epist. X. 121.

Grampium. Grantz - Bein, sive Granni colles. *Γρυνάλου βουν.* Ab antiquo cultu Apollinis Granni. Ita

Baxterus. In MSS. *Graupius.*

Hostis insederat. MSS. Vatic. Editiones *hostes insederant.*

Calgacus. Ita in MSS. Nonnulli melius putant *Calgarus*, ut est in carminibus Ossiani. Baxterus derivat a *Galaüc, peregrinus.* Gallicus vel Scotobrigas.

etiam ignavis tutissima sunt. Priores pugnas, quibus adversus Romanos varia fortuna certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant, quia nobilissimi totius Britanniae, eoque in ipsis penetralibus siti, nec servientium littora adspicientes, oculos quoque a contactu dominationis inviolatos habebamus. Nos, terrarum ac libertatis extremos, recessus ipsae ac sinus famae in hunc diem defendit.

Eoque in ipsis penetralibus siti. Ernest. non videt quomodo haec cum antecedentibus cohaereant, et conjicit supra pro *nobilissimi novissimi*. Alii hoc tribuunt jactantiae hominum, qui, quod nobilissimi sint, in penetralibus insulae se sitos perhibent quasi *περιλήν* gentis. Sed hoc dici tantum potest de terra olim inculta, quae nunc inter varias tribus et agmina dividitur. Una tribus, caeteris omnibus nobilior, poni potest in angulo terrae. Melius, opinor, haec ita transponere: *quia in ipsis penetralibus siti, eoque nobilissimi totius Britanniae.* Caeterum hinc quoque tuear lectionem MSS. apud Ovid. IV, Trist. 4. 83. *Haec igitur regia, magni penetralla mundi Quam sugere homines Disque, propinqua mihi est.* Ubi Burm, praetulit *magni pars altera mundi.*

Terrarum ac libertatis extremos. Hinc etiam apparet, quam periculosum sit contendere, aliquid Latine pon dici. Tota disputatio Bentleji ad Horat. I. Carm. XXXV. 30. hoc uno Taciti loco refutatur. Tactus Horatium ante oculos habuisse vide-

tur. *Servus liturum Caesarem in ultimos Orbis Britannos.* Silius Ital. III, 228. *Massylos vocat domum, i. e. gentem, ultimam terrae.*

Sinus famae in hunc diem defendit. Lipsius intelligit *sinum famae* de Britannis vix fama notis, quasi in sinu famae conditis. Sed qui in sinu famae sunt, hos fama secum quocumque vehit, hi ubique celebrantur. Credo sententiam Taciti esse, *Recessus ac sinus regionis nos defendit famae, a fama.* Romanis adhuc ne fama quidem noti eramus. Quia praecedat *terrarum extremi*, ideo magis perspicitur, quid *sinus* significet. Illa vox saepissime *ultimus* et *extremus* secum habet conjunctum. Justin. XLIII, 3. *In ultimos Galliae sinus.* Tertull. Apolog. 37. *Aliquis orbis remoti sinus.* v. Gronov. ad Senecae Troad. vs. 172. et Passow. ad Germ. Taciti p. 84. *Defendit famae pro a fama*, rarius quidem est, et poetarum magis proprium, sed ideo minus a Tacito alienum. Eadem ratione dixit Propert. I. xx. 11. *Hunc Nympharum cupidis semper defende rapinis.* Licet

Nunc terminus Britanniae patet: atque omne ignotum pro magnifico est. Sed nulla jam ultra gens; nihil nisi fluctus et saxa et infestiores Romani, quorum superbiam frustra per obsequium et modestiam effugeris. Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, et mare scrutantur: si locuples hostis est, avari: si pauper, ambitiosi: quos non oriens, non occidens satiaverit. Soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere falsis nominibus, imperium; atque, ubi solitudinem faciunt, pacem appellant."

alia MSS. aliter. P. Statius IX. Theb. 318. *Senium defendere famae.* Quae de hoc verbo dici possint, ea fere omnia praecepit diligentia N. Heinsii ad Ovid. Heroid. V. 16. et ad Claudian. II. Consul. Stilichonis vs. 171.

Atque omne ignotum pro magnifico est. Pro atque Rhenan. legebat *atque*. Acidalius haec transposuit, *Muretus* deleuit. Alii alia. Nam sententia et nexus loci est obscurus. Ego nihil fore arbitror, quod quemquam moretur, si legamus: *Nunc terminus Britanniae patet, utque omne ignotum, pro magnifico est.* Sic toti orationi sua perspicuitas redditur. Alii Britanni in nobis spem suam habebant. Nam eramus intacti armis Romanis, qui ne nomen quidem nostrum audiverant. Nunc terminus Britanniae patet. Venere hostes ad nostrum recessum. Hoc igitur, ut omne ignotum, nobis pro magnifico quidem est, et Romanorum timorem augeat. Sed etiam hoc cogi-

temus, nihil esse ultra, quo victi fugere possimus.

Et infestiores Romani. Quamquam intelligi possunt fluctibus et saxis infestiores Romani, quae comparatio poetis est usitatissima, hic tamen desiderari videtur significatio loci, qui opponatur antecedenti *ultra*. Beckerus de classe Romana accipit. Veteres editiones habent *infestiores*. Quod mihi non adeo contemnendum videtur. Retro cedere non possumus. Ultra sunt saxa et fluctus. Infra nos urgent Romani.

Pacem appellant. Rutilius Itiner. I. 79. *Te Dea, te celebrat Romanus ubique recessus Pacificoque geris libera colla iugo.* Et pax Romana saepe apud seriores scriptores de imperio Romano. Eumen. Panegyri. Constat. XX. *Tenet uno pacis amplexu Romana respublica, quidquid variis temporum vicibus fuit Romanum.*

G. XXXI. *Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit. Hi per delectus alibi servituri auferuntur: conjuges sororesque, etsi hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitum polliuntur. Bona fortunasque in tributum aggerant, annum in frumentum: corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis verbera inter ac contumelias conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultro a dominis aluntur; Bri-*

Hi per delectus alibi servituri. Qui in castris Romanorum militant, ab irato Calgaco dici quidem possunt *servire*. Sic Eumenius in Panegyrico Constantii cap. 9. *Quin etiam si Frisius ad delectum vocetur, accurrit, et obsequiis teritur, et tergo coercetur, et servire se militiae nomine gratulatur.* Sed hoc alibi difficultate non caret. Vix enim intelligi potest de diversis ipsius Britanniae regionibus. Intelligendum autem de locis extra Britanniam. Atqui Romanos ante Domitianum et regnante Domitiano usos esse cohortibus Britannorum extra Britanniam non constat, quantum memini. Diu post, non fidentes incolis, peregrinos milites in insulam duxerunt, incolas alibi militare coegerunt. Unde monumenta his inscriptionibus: *Alta quarta Britonum in Aegypto, cohors vicesima sexta Britonum in Armorica, Invicti Britones juniores intra Hispaniam, et alla.* Qui Britanni tempore Agricolae militabant erant in Britannia. v. cap. 29. et 32. Neque Tacitus omisisset, si jam tunc Romanum istam firmandae servitutis artem

usurpassent. Forte legendum: *Hi per delectus, alii servituri auferuntur.* Hi, ut militent, alii, ut fiant servi.

Aggerant. MSS. Vatic. I. *bona fortunae quae (in margine quoque) tributum aggerat annus. in frumentum.* Hinc Rhenanus fecerat: *bona fortunasque in tributum egerunt, in annum frumentum.* Nos secutus sumus lectionem, ab eruditissimis Germanis, ortam. De qua Dronckius et Beckerus, quibus et ipsis pars laudis debetur.

Semel veneunt, atque ultro a dominis aluntur. Immo saepius veneunt, ac dominos mutant. Non enim illa Britannorum fuisse consuetudo videtur, ut domino servum, quem semel emit, rursus vendere non liceret. Et Romani historici orationes barbarorum in talibus rebus plerumque ad suos mores conformant. Obstat etiam quod sequitur: *Recentissimus quisque servorum in familia.* Ergo et hic ex alia familia in aliam venit, novo herou venditus. Nisi credas in Britannia fuisse quoddam servorum seminarium. Cogitavi aliquando an scribendum esset: *simul atque veneunt, ultro a*

tannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit: ac, sicut in familia recentissimus quisque servorum etiam conservis ludibrio est: sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu, novi nos et viles in excidium petimur. Neque enim arva nobis aut metalla aut portus sunt, quibus exercendis reservemur. Vir-

dominis aluntur. Ut oppositio sit talis. Servi nati, a dominis, qui emunt, aluntur. Nos, olim liberi, servi non nati, sed facti, etiam dominos et nos ipsi alimus. Adeo nostra conditio est pejor conditione servorum natorum. Sed ea conjectura mihi placet minus, quia Tacitus videtur quaesivisse oppositionem inter semel et quotidie. Neque ita tollitur difficultas, quae est in sequentibus.

Servitutem emit. Duo sunt scriptores, qui h. l. ante oculos habuisse videntur, Salvianus et Dio Cassius. Salviani lib. VI. jam comparavit Lipsius. Ille queritur Romanos barbaris tributa pendere, quae munera vocabant: Dicimus donum esse, quod pretium est, et quidem pretium conditionis durissimae ac miserissimae. Omnes quippe captivi, cum semel redempti fuerint, libertate potiuntur: nos semper redimimur, et nunquam liberi sumus. Salviano addo Dionem lib. LXII. 3. In oratione ejusdem reginae Bavdovicae, de qua Tacitus cap. 16. Οὐ τῶν μὲν πλείστων καὶ μεγίστων κτημάτων ὅλων ἐσπερήμεθα, τῶν δὲ λοιπῶν τέλη καταβάλλομεν; οὐ πρὸς τῷ πᾶσι πάντα καὶ νέμεν καὶ θεωρεῖν ἐκείνους, καὶ τῶν σωμάτων αὐ-

*τῶν δασμῶν ἐτήσιον φέρομεν; καὶ πρὸς κρείττον ἢν, ἀπαξ τισὶ πεπρασθαι μᾶλλον, ἢ μετὰ κενῶν ἐλευθερίας ὀνομάτων κατ' ἔτος λυτρᾶσθαι; Quae postrema plane cum Taciti verbis conveniunt. Unde legere malim: *Bri- tannia servitutem suam quotidie redimit, quotidie pascit.* Servi nati venduntur semel, in omnem vitam servi manent, etiam si dominos mutant. Sed eos domini alunt. Nos libertatem seu servitutem quotidie redimimus. Pendimus tributa pro libertate, et tamen servi sumus. Quotidie iterum vendimur. Et tamen in ea servitute nos et dominos alimus. *Semel*, ut Graeci ἀπαξ pro *in perpetuum*, Cicero III. Offic. 15. Cum postulasset Scaevola, ut sibi fundus, cujus emptor erat, semel indicaretur. Quintil. Declam. 348. *An liberi vestri conjugisque traditam a maioribus in hoc usque tempus libertatem semel penderent.* v. Bentley. ad Horat. II. Sermon. VIII. 24. Postea alii scriptores addidere *in perpetuum*. Florus III. 5. *Ille dispersam toto mari pestem semel et in perpetuum volens extinguere.* Quod ad ditamentum ego glossam non habuerim.*

Etiam, Vatic. In editionibus et,

tus porro ac ferocia subjectorum ingrata imperantibus: et longinquitas et secretum ipsum quo tutius, eo suspectius. Ita, sublata spe veniae, tandem sumite animum, tam quibus salus, quam quibus gloria carissima est. Brigantes femina duce exurere coloniam, expugnare castra; ac, nisi felicitas in socordiam vertisset, exuere jugum potuere. Nos integri et indomiti, et libertatem non in poenitentiam latu-ri, primo statim congressu ostendamus, quos eibi Caledonia viros seposuerit. An eandem Romanis in bello virtutem, quam in pace lasciviam adesse creditis?"

C. XXXII. « *Nostris illi dissensionibus ac discordiis clari; vitia hostium in gloriam exercitus sui*

Exuere jugum potuere. Valet illud potuere ad excitandam aemulationem. Virgil. I. Aen. 39. *Pallasne exurere classem Argivum neque ip-
tos potuit submergere Ato?* Liv. I. 47. *Quum Tanaquil, peregrina mulier, tantum moliri potuisset animo, ipsa regio semine orta, nullum momentum haberet.*

Libertatem non in poenitentiam latu-ri. Sic MSS. Vatic. Antiquae editiones: *in libertatem non in praesentiam latu-ri.* Haec viri docti certatim corrigere studuerunt, etiam post Muretum, Lipsium, Schelium, Gronovium, Ernestium, alios. Muretus e vulgatis efficiebat: *Et in libertatem non in populi Romani servitutem nati.* Lipsius: *Libertatem non in praesenti ablaturi vel illaturi.* Alii aliter. Sed non viderant Vaticanum, qui, quamquam corruptus,

vestigia tamen verae scripturae servat, scilicet: *Libertatem non impune tentatam latu-ri.* Nos integri sumus et indomiti; nec feremus libertatem nostram impune a Romanis esse tentatam. Igitur statim ostendamus, quos sibi viros Caledonia seposuerit. Particula negativa saepe a verbo suo separatur. Hoc faciunt Cicero et optimi scriptores.

Dissensionibus. Cod. Vatic. Editiones *discessionibus.*

Vitia hostium. Intellige suorum. Muretus volebat *nostra.* Non imiter. Tacit. II. Ann. 15. Arminium facit dicentem: *Hos esse Romanos, quorum pars onusta vulneribus terga, pars fluctibus et procellis fractos artus, infensis sursum hostibus, adversis Diis obijciant. Hostes sunt ipsi Germani, quorum dux loquitur.* Liv. III. 63. *Sabini fusi*

*vertunt: quem contractum ex diversissimis gentibus, ut secundae res tenent, ita adversae dissolvent; nisi si Gallos et Germanos et (pudet dictu) Britan-
norum plerosque, licet dominationi alienae sangui-
nem commodent, diutius tamen hostes quam servos, fide et affectu teneri putatis. Metus et terror est, infirma vincula caritatis: quae ubi removeris, qui timere desierint, odisse incipient. Omnia victoriae incitamenta pro nobis sunt. Nullae Romanos con-
juges accendunt: nulli parentes fugam exprobaturi*

passim per agros castra hosti ad praedam relinquunt. Hosti nempe Romano. Quod ad sententiam attinet, similis est illa Planci ad Ciceronem X. ep. 4. Ne inter aliena vicia hae gentes nostra mala suam possent occasionem. v. Kortius, Taciti non oblitus.

Commodent. Rhenanus: plerosque dominationi alienae sanguinem commodantes. Licet nempe in antiquis editionibus erat omissum. Eadem habent commodent. Vatican. commentent.

Diutius tamen hostes quam servos. Ex emendatione Rhenani MSS. diutius tamen servos hostes. Emendatio Rhenani est secundum fidem historicam. De Germania ipse Tacitus cap. 37. computans annos ducentos ferme et decem, quos Germania vincebatur. Constat idem de Gallis. Nec de Britannia intercedo. Nam talia, in orationibus praecipue, nimis accurate exploranda non sunt. Sed quomodo haec cum iis conveniunt, quae paulo ante Calgacus di-

xit. „In hoc terrarum vetere famulatu novi nos petimur? Beckerus Vaticanum sequitur, exponens: servi hostes sunt homines, qui, etiam si serviant, hostes tamen esse nunquam desierunt. Quid Tacitus velit, et sententia orationis postulet, non obscurum est. Nempe: quamvis Galli Germani et Britanni nunc sanguinem suum alienae dominationi commodent, animis tamen, revera, clam, sunt Romanorum hostes. Sed quomodo legendum, non invenio.

Qui timere. Variant editiones. Aliae timeri. Lipsius non male scribi putabat quos timere. De auctoritate MSS. hic nihil audio. Qui timere verum arbitror, ut in sententia. Non enim incipient ad Gallos et alias gentes referam. Cum ea sententia conferas Spartian. in Pescen. Nigro cap. 3. Militem quamdiu timueris, tamdiu non timeberis.

Circumspectantes. Beckerus ex Doederleinii emendatione, circumspectantes edidit.

dunt. Aut nulla plerisque patria, aut aliâ est: paucos numero, trepidos ignorantia, coelum ipsum ac mare et silvas, ignota omnia circumspectantes, clausos quodammodo ac vinctos Dii nobis tradiderunt. Ne terreat vanus adspectus, et auri fulgor atque argenti, quod neque tegit, neque vulnerat. In ipsa hostium acie inveniemus nostras manus. Agnoscent Britanni suam causam: recordabuntur Galli priorem libertatem: deserent illos ceteri Germani, tamquam nuper Usipii reliquerunt. Nec quidquam ultra formidinis: vacua castella, senum coloniae, inter male parentes et injuste imperantes aegra municipia et discordantia. Hic dux, hic exercitus: ibi tributa et metalla, et ceterae servientium poenae: quas in aeternum perferre, aut statim ulcisci, in hoc campo est. Proinde ituri in aciem et majores vestros et posteros cogitate."

Vinctos Dii nobis tradiderunt. In facere; et per picta atque aurata Vatic. pro Dii etiam alii videbatur posse legi. Ibidem vinctos. Primae editiones victos. Qui primus emendavit vinctos, vere emendavit. Liv. XXII. 59. Tum denuntianti cuidam jussisse consulem ad pedes descendere equites; dixisse Annibalem festunt. „Quam mallet vinctos mihi traderet." Ubi ex Plutarcho legendum videtur: Mallet quam vinctos mihi traderet. Plutarch. in Fabio cap. XVI. Τοῦτ', ἐφη, μᾶλλον ἢ βουλόμεν, ἢ εἰ δεδωμένους παρέλαβον.

Quod neque tegit, neque vulnerat. Sententia a variis historicis varie ornata. Eleganter Papirius apud Liv. X. 39. Non enim cristas vulnera

scuta transire Romanorum pilum. v. Bernegg. ad Justin. XI. 13. et Freinshem. ad Curt. III. 11.

Servientium poenae. Miseriae, quas victi ferunt a victoribus. Justin. III. 5. Gravia servitutis verbera, plerumque et vincula, caeteraque captivitatis mala perpessi, post longam poenarum patientiam, bellum instaurant. v. Gronov.

Perferre. Vulgo proferre.

In hoc campo est. Tacitus campum etiam proprie utitur. Postea poni coepit de quovis proelio: ut exercitum in campum producere, lituos et campum minari. v. Salmas. ad Vopisc. Aurelian. cap. 23.

C. XXXIII. Excepere orationem alacres, ut barbaris moris, cantu, fremitu et clamoribus dissonis. Jamque agmina et armorum fulgores, audentissimi cujusque procursu; simul instruebantur acies; quum Agricola; quamquam laetum et vix munimentis coercitum militem accendendum adhuc ratus, ita disseruit: « *Octavus annus est, commilitones, ex quo virtute et auspiciis imperii Romani fide atque opera vestra Britanniam vicistis. Tot expeditionibus, tot proeliis, seu fortitudine adversus hostes, seu patientia ac labore paene adversus ipsam rerum naturam, opus fuit; neque me militum, neque vos ducis poenituit.* »

Barbaris moris. Vatican. In editionibus vulgo *et barbari moris*. Qui Tacitum norint, sentiunt Vaticani veritatem.

Accendendum adhuc ratus. De MSS. ut Broterius dicit. Vulgo *adhuc ratus*, et *adhortatus*. Dronckius opportune laudavit Histor. I. 36. *Et quos adhuc singulos exstimulaverat, accendendos in commune ratus.* Livius in re simili XXI. 45. *Quum instare certamen cerneret, nihil unquam satis dictum praemonitumque ad cohortandos milites ratus.*

Virtute et auspiciis imperii Romani. Virtus intelligenda erit constantia, qua a consilio vincendae Britanniae non fuit discessum, sed missi exercitus, et arma. Bella tunc gerebantur auspiciis Imperatorum, qui, ut jam de Augusto Horatius, praebant copias consilium et *Dios*. Dubitavi autem, an hoc *virtus* dici possit,

praecipue, quando facta ipsius exercitus laudantur. Facile est verba iam transponere: *Auspiciis imperii Romani, virtute fide atque opera vestra.* Sed hoc in medium relinquo. *Virtus et fides, fortis et fidelis* sunt quasi solemnia verba in allocutionibus Imperatorum. v. Lindenbrog. ad Ammian. Marcell. XV. p. 34. Neque recte Ernest. ad Agricol. cap. 19. negavit milites dici *fideles*.

Opus fuit. Sic vulgo locus distinguitur. Melius, ut ego arbitror, *opus fuit*, hoc est, in tot proeliis, sive opus fuit fortitudine, sive patientia, neque vestrae me operae neque vos meae poenituit. E vulgata distinctione redit alia sententia, minus ad hunc locum accommodata. *Sive opus fuit*, ut Catull. carm. IV. *Neque ullius natantis impetum trabis Nequissime praeterire, sive palum Opus foret volare, sive ille*

Ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniae, non fama nec rumore, sed castris et armis tenemus. Inventa Britannia et subacta. Equidem saepe in agmine, quum vos paludes montesve, et flumina fatigarent, fortissimi cujusque voces audiebam: Quando dabitur hostis? quando acies? Veniunt, e latebris suis extrusi, et vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus, atque eadem victis adversa. Nam ut superasse tantum itineris, silvas evasisse, transisse aestuaria, pulchrum ac decorum in frontem; item fugientibus periculosissima, quae hodie prosperrima sunt. Neque enim nobis aut locorum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia: sed manus et arma et in his omnia. Quod ad me attinet, jam pridem mihi decretum est, neque exercitus, neque ducis terga tuta esse. Proinde et honesta mors turpi vita potior; et incolumitas ac decus eodem loco sita sunt: nec inglorium fue-

Voces. Vatic. Editiones *vocem.* bitur. Justin. XLII. 1. *Allum ho-*
Quando dabitur hostis, quando item sibi dari posceret.
acies. Ne nimium mihi tribuere viderer, servavi *acies*, emendationem
Rhenani, ab omnibus receptam. In
MSS. legebatur animus, unde suspi-
cabar Tacitum scripsisse quando pug-
nabimus? In MSS. Taciti saepe in-
tegrae syllabae fuere a librariis omis-
sae. Agricol. 22. pro *castellis* in
Vatic. est tellis. XIII. Annal. 13.
Seque necesse permetteret, pro *Senecae.*
XIV. Annal. 18. Ne probata pro
Herb probata. v. Theod. Rykius ad
Annal. XII. 63. pag. 189. Dabitur
hostis, ut II Annal. 13. Pugna da-

bitur. Justin. XLII. 1. *Allum ho-*
item sibi dari posceret.
Eadem victis adversa. Sallust. Ca-
til. 58. Si vincimus, omnia nobis tu-
ta, commeatus abunde, coloniae et-
que municipia patebunt. Sin metu
ceterimus, eadem illa adversa fi-
ent.
Item fugientibus. MSS. quod be-
ne defendit Beckerus. Vulgo ex
emendatione Rhenani ita.
Manus et arma. Liv. XXV. 6.
Resides ipsi et segnes; tamquam nec
manus nec arma habeamus. XXII. 29.
Quorum vos arma dextraeque te-
nerunt.

rit, in ipso terrarum ac naturae fine cecidisse.

C. XXXIV. *Si novae gentes atque ignota acies constitisset, aliorum exercituum exemplis vos hortarer. Nunc vestra decora recensete, vestros oculos interrogate. Ii sunt, quos proximo anno, unam legionem furto noctis aggressos, clamore debellastis: hi ceterorum Britannorum fugacissimi, ideoque tam diu superstites. Quomodo silvas saltusque penetrantibus fortissimum quodque animal contra ruere, pavida et inertia ipso agminis sono pelluntur, sic acerrimi Britannorum jam pridem ceciderunt: reliquus est numerus ignavorum et metuentium. Quos*

Naturae fine cecidisse. Eadem adhortatio in oratione Paullini apud Dion. Cass. LXII. 11. Ἡ οὖν περιγενώμεθα αὐτῶν, ἣ ἐν τῷ ἄθρῳ ἀποδύναμεν, καλὸν τὸ μνημεῖον τῇν Βρεττανίαν ἔξομεν. Justin. II. 11. Nusquam victores honestius, quam in hostium castris perituros.

Ii sunt. Malim hi sunt. Ut mox in Vatic. legitur hi ceterorum, non ii. Sallust. Jugurth. 49. Cum his certamen fore, quos antea victos sub jugum miserint. Caesar B. Gall. I. 9. Hos esse Germanos, quibuscum saepenumero congressi Helvetii superassent. Tacit. II. Ann. 15. Hos esse Romanos, quorum pars sq.

Furto noctis. Ut Graeci κλέπτειν τῇν νύκτα et κλοπὴν μάχης dicunt. Sallust. I. Fragm. Histor. p. 954. Furto belli, v. Kort. Et Fennul. ad Frontin. Strateg. II. v. 31.

Contra ruere. Ita Cod. Vatic.

Rhenanus correxerat animal robore, pavidasq. Si quis non ferat tam brevi intervallo conjuncta ruere et pelluntur, et legendum potius censeat ruit, huic ostendimus consuetudinem Sallustianam. v. c. Catil. XXI. Maledictis increpat omnes bonos. Suorum unum quemque nominans laudare. Admonerat alium egestatis. v. Kortium.

Reliquus est numerus ignavorum. Melius. Reliquus est numerus, ignavorum. Reliqui sunt numerus, nullius pretii, ἀριθμός. Horat. I. Epist. XI. 27. Nos numerus sumus. Eustath. ad Iliad. II. Ἔστι δὲ ὅτε ὁ ἀριθμός καὶ ἐπὶ οὐδαμνότητος λαμβάνεται, ὡς ὅτε ὁ κωμικὸς λέγει, ἔτι οἱ θῆται ἀριθμὸς ἄλλως εἰσιν, ἥτοι πλῆθος μόνον. v. Lamb. Bos Observ. Critic. cap. XV. Justin. V. 6. Armantur senes aut impuberes pueri, et numerus militum sine exercitus robore expletur.

quod tandem invenistis, non restiterunt, sed deprehensi sunt; novissime res et extremo metu corpora defixere aciem in his vestigiis, in quibus pulchram et spectabilem victoriam ederetis. Transigite cum expeditionibus: imponite quinquaginta annis magnum diem: approbate reipublicae, numquam exercitui imputari potuisse aut moras belli aut causas rebellandi."

C. XXXV. Et alloquente adhuc Agricola militum ardor eminebat; et finem orationis ingens alacritas consecuta est, statimque ad arma discursum. Instinctos ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quae octo millium erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus affunderentur. Legiones pro vallo ste-

Quod tandem. Vatic. Editiones ea significatio plerumque cernitur in exemplis, quae a nostro differunt.

Novissime res et extremo. Tam corruptus h. l. est Codex Vaticanus. Rhenanus dederat; *Deprehensi sunt novissimi, et extremo metu corpora defixere in his vestigiis.* Conjecerat etiam *novissime.* Alii alia excogitarunt. Dronckius: *Novissime et extremo metu corpora defixere in his vestigiis.* Beckerus: *Novissime ergo et extremo metu corpora defixere aciem.* Mihi legendum videtur, quod proxime ad literas MSS. accedit: *deprehensi sunt vobis inertes, et extremo metu corpora defixere per aciem. Defigere per aciem,* ut II. Annal. 52. *Componere per vexilla et turmas.* Corpora quasi metu defixa per aciem stant.

In his vestigiis. Quum vestigia sumuntur de loco, quem quis tenet,

sa significatio plerumque cernitur in exemplis, quae a nostro differunt. Quae sequuntur etiam suadent, ut scribamus *in his fastigiis.* Britannorum acies in locis editioribus constiterat, ut narratum cap. 35. Ibi vero *spectabilis* victoria edi poterat,

Imponite magnum diem. Dies de facto gravissimi momenti. Illustrarunt multi, in his Gronov. ad Justin. IX. 3. *Hic dies universae Graeciae, et gloriam dominationis, et vetustissimam libertatem finivit.* Adde Kort. ad Ciceron. Epist. II. 12. Zinzerlingius autem minus recte locum Taciti ad Ovid. III. Am. IX. 27. admovit, ut probaret *magna dies, pro summa dies,*

Imputari. Male in Cod. Vat. imputare,

Millium. *Millia* editiones.

tere, ingens victoriae decus citra Romanum sanguinem bellandi, et auxilium si pellerentur. Britannorum acies in speciem simul ac terrorem, editoribus locis constitulat ita, ut primum agmen aequo, ceteri per acclive jugum convexi velut insurgerent; media campi covenarius et eques strepitum ac discursu complebat. Tum Agricola, superante hostium multitudine, veritus, ne simul in frontem, simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquam porrectior acies futura erat, et arcessendas plerique legiones admonebant, promptior in spem et firmus adversis, dimisso equo, pedes ante vexilla constitit.

XXXVI. Ac primo congressu eminens certabatur; simulque constantia, simul arte Britanni, ingentibus gladiis et brevibus cetris, missilia nostrorum vitare, vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere; donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucro-

Ingens victoriae decus, Bernegg. b. l. usus est ad Justin. VI. 2. *Eo speciosius, quod ne ipsorum quidem Atheniensium, sed alieni imperii viribus dimicet, pugnaturus periculo regis, victurus praemio patriae.* Quod mox legitur in Cod. Vatic. *bellandi*, hoc ego pro *bellanti* non receperim. *Bellanti* enim est facilius. Et omnino magis concinna reddetur oratio, si legamus: *ingens victori decus, citra Romanum sanguinem bellanti.*

Constitulat. Edit. *constiterant.*

Convexi. Edit. *connexi.*

Simulque. Edit. *simul.*

Ingentibus gladiis et brevibus co-

tris. Tacitus profecto non is est, qui rerum earundem repetitiones amet. Et tamen paulo post idem iterum memoratur: *hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus.* Ubi magis necessaria est illa explicatio, ut intelligeretur, cur Britannis hoc genus pugnae esset inhabile. Verba igitur in superiore loco, ut glossam, delenda esse censeo. Ad didit ea aliquis, ut appareret, cur Britannis ars et constantia tribuerentur. Opus certe erat utraque, quum haberent scuta brevia. Sed quid huc faciant *ingentes gladii*, non video. De scutis quoque Liv. XXXIV. 39. *Missilibus Lacedaemonii pug-*

nes ac manus adducerent; quod et ipsis, vetustate militiae exercitatum, et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus. Nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum et in aperto pugnam non tolerabant. Igitur ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora fodere, et stratis, qui in aequo obstiterant, erigere in colles aciem coepere; ceterae cohortes, aemulatione et impetu commistae, proximos quosque caedere: ac plerique semineces aut integri, festinatione victoriae, relinquebantur. Interim equi-

nabant, a quibus se magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles.

Nam Britannorum gladii sine mucrone. Haec etiam, si accurate considerentur, a Tacito ita scribi non potuerunt. Jam dixerat Britannos non posse cominus pugnare propter brevia scuta et gladios enormes. Nunc iterum dicitur: Nam Britanni non possunt cominus pugnare, quia gladii carent mucrone. Totus locus plane abhorret a gravitate Taciti, et omnino ab elegantia boni scriptoris. Librarii multa hic turbarunt, et credibile est e margine nonnulla in textum irrepsisse. Dicant, qui Tacitum legerunt, an ille non potius ita scripsisset: *et hostibus inhabilo. Nam Britannorum parva scuta et enormes gladii sine mucrone complexum sq.* Caeterum de gladiis Gallorum idem tradit Liv. XXII. 46. *Gallis prae-* longi gladii, ac sine mucronibus: Hispano, punctim magis quam caesim assueto petere hostem, brevitate habiles, et cum mucronibus.

Et in aperto pugnam. Conjiciunt

viri docti in aperto, in arcto, alia. Eleganter Beckerus: *ut in aperto.* Nam contraria significant *pugna in aperto et complexus armorum.*

Ora fodere. Vatic. *foede recti.* Corruptum ex *fodere tractis* vel *foedare stratis.* *Fodere* cum Gesnero praeferam. Si Germani timerent, quod timebant elegantes adolescentuli Pompejani in acie Pharsalica, ubi Caesar exclamabat „*Miles feri faciem,* melius legeretur *foedare.* Tacit. II. Annal. 21. *Germani genere pugnae et armorum superabantur: cum ingens multitudo arctis locis praelongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsulibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad proelium: contra miles, cui scutum pectori adpressum, et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nulla ora foderet.* II. Annal. 14. *Den-* serent ictus, ora mucronibus quacerent.

Interim equitum turmae sq. Loc. obscurus, varie tentatus et expositus. Lipsius: *equitum turmae*

tum turmae fugere, covinarii peditum se proelio miscuere, et, quamquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inaequalibus locis haerebant: minimeque equestris ea pugnae facies erat, quum aegre diu stantes, simul equorum corporibus impellerentur, ac saepe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos aut obvios incursabant.

XXXVII. Et Britanni, qui adhuc pugnae expertes summa collium insederant, et paucitatem nostrorum va-
sui spernebant, digredi paulatim et circumire terga

effudere. Ernest. erupere. Porro *e-*
quites, ut mox *hostes* alii faciunt Bri-
tannos, Romanos alii. Equidem ver-
ba *interim equites* - - *proelio miscue-*
re tamquam in parenthesi posita in-
tellexerim, et sic interpretanda: In-
terea, dum cohortes auxiliorum Ro-
manorum progrediebantur, equites
Britanni, qui cum covinariis me-
dia campi implebant, fugiebant, co-
vinarii, pro more suo, se immi-
scuere agminibus peditum Britanno-
rum. Et quamquam cohortes Ro-
manae, quae jam pervenerant ad
aciem Britannorum in primis collibus
stantem, intulerant recentem terro-
rem, non tamen statim ulterius pe-
netrare poterant. Quia densa erant
Britannorum agmina, et covinarii im-
pediebant.

Minimeque equestris ea pugnae fa-
cies sq. In his edendis secutus sum
Dronckium, qui habet a Rhenano et
aliis. MSS. Vatican. hic misere cor-
ruptum est. Legitur quippe: *mini-*

meque equestres ea enim pugnae fa-
cies *eras*, cum *aegra diu aut stante*
simul. Quid Tacitus scriperit, haud
facile divinato. Scribere potuit: *mi-*
nimeque pedestris ea pugnae facies
erat, cum in gradu stantes simul
equorum corporibus impellerentur, ac
saepe - - - *incursarent. Pedestris*
acceptum refero Pichenae, in gradu
stantes Rhenano. Romani haerebant,
non amplius procedentes. Neque ta-
men recedebant, sed in gradu sta-
bant, locum, quem occupaverant,
tenebant. Tum vero impellebantur
simul corporibus equorum Britanni-
corum. Si qui hic et illie sive ex
adverso in hostes irruerant, hos sae-
pe equi Britannici, vacuos currus tra-
hentes, incursabant. De caetero,
conf. Liv. XXII. 47. *Deinde equi-*
tum Gallorum Hispanorumque lae-
vam cornu cum dextro Romano con-
currit; minime equestris more pug-
nae.

Summa collium. Vatic. *summam*,

vincentium coeperant: ni id ipsum veritus Agricola quatuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset, quantoque ferocius accucurrerant, tanto acrius pulsos in fugam disjecisset. Ita consilium Britannorum in ipsos versum: transvectaeque praecepto ducis a fronte pugnantium alae, aversam hostium aciem invasere. Tum vero patentibus locis grande et atrox spectaculum: sequi, vulnerare, capere atque eosdem, oblati aliis, trucidare. Jam hostium prout cuique ingenium erat, catervae armatorum paucioribus terga praestare; quidam inermes ultro ruere, ac se morti offerre. Passim arma et corpora et laceri artus et cruenta humus: et aliquando etiam victis ira virtusque. Postquam silvis appropinquarent, collecti, primos sequentium, incautos et locorum ignaros, circumveniebant. Quod ni frequens ubique Agricola validas et expeditas cohortes, indaginis modo, et, sicubi arctiora erant, partem equitum, dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare jussisset: acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Ceterum, ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus vi-

Prout cuique ingenium erat. Sall. Jugurth. 57. Romani pro ingenio quisque, pars eminus glande et lapidibus pugnare. Et alibi. Quorum, uti cujusque ingenium erat, ita rem difficilem aut facilem renuntiarent.

Appropinquerunt. Cod. Vat. appropinquerunt, ntem primos sequentium collecti et locorum gnari. Unde effici posset: tum primos sequentium collecti et locorum gnari. Quae sit auctoritas vulgatae lectionis non apparet.

Sequit rursus videre. At nondum viderant Romanos firmis ordinibus sequi. Quia non ita sequebantur, acceptum fere aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Nunc primum sequebantur firmis ordinibus. Ergo Britanni non possunt dici hoc rursus videre, neque Romani rursus sequi. Legendum: videre, rursus in fugam versi. Caesar B. Gall. II. 24. Equites nostri, quos primo hostium impetu pulsos dixeram, rursus aliam in partem fugam petebant.

dere; in fugam versi, non agminibus, ut prius, nec alius alium respectantes, rari et vitabundi invicem, longinqua atque avia petiere. Finis sequendi nox et satietas fuit. Caesa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti sexaginta cecidere; in quis Aulus Atticus, praefectus cohortis, juvenili ardore et ferocia equi hostibus illatus.

C. XXXVIII. Et nox quidem gaudio praedaeque laeta victoribus. Britanni palantes, mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos, ac per iram ultro incendere: eligere latebras, et statim relinquere; miscere invicem consilia aliqua, dein separare; aliquando frangi adspectu pignorum suorum, saepius concitari, satisque constabat, saevisse quosdam in conjuges ac liberos, tamquam misererentur. Proximus dies faciem victoriae latius aperuit. Vastum ubique silentium, secreti collēs, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obviis. Quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugae vestigia, neque usquam conglobari hostes compertum, et exacta jam aestate spargi bellum nequebat, in fines Borestorum exercitum deducit. Ibi ac-

Britanni. MSS. *Britannique.* est.

Separare. Conjectura Lipsii, confirmata MSS. Vatic. Male in edit. *sperare.* Quod ego primum in *sperare* mutandum censebam.

Tamquam misererentur. Non eos occidebant ex misericordia, tamquam majoribus poenis liberaturi, sed ex furore, qui sanguinem sitit. Factum mulierum Germanarum apud Florum III. 3. huic Britannorum non simile

Aperuit. Liv. III. 15. *Lux dein de aperuit bellum, ducemque belli.*

Borestorum. MSS. Vatic. Vulgo *Horestorum.* Quamquam Boresti et Horesti aequae sint incogniti, tutius tamen sequi MSS. Baxterus mavult *Horesci*, in Dynastia quadam ad flumen Iscam, Tuiscam, sive Tuaesin. Horesci a *Gor wsc* h. e. *supra Iscam.* Quod autem Geographi in re-

ceptis obsidibus, praefecto classis *circumvehi Britanniam* praecepit. Datae ad id vires, et praecesserat terror. Ipse peditum atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsa transitus mora terrerentur, in hibernis locavit. Et simul classis secunda tempestate ac fama Trutulensem portum tenuit, unde proximo latere Britanniae lecto omni redierat.

gione Borestorum castra Agricola collocant, hoc non probo. Ibi tantum jussit praefectum classi Britanniam circumvehere. Tum regionem lento itinere transiens, rediit in hiberna, quae erant cis Bodotriam, ubi loca praesidiis firmaverat. Hinc sexto officii anno erat profectus. Eo anno videtur hyemasse ultra Bodotriam. Septimo bellum profligavit, et per fines Borestorum rediit. In quorum finibus si permansisset, non accepisset obsides.

Trutulensem portum. In MSS. uno legitur *trutulens est*: in altero, sed in margine: *Trutulensem*. Hinc Rhenanus correxit *Rutupensem*. Portum alii se invenisse putant ubi nunc est Sandovicus, Beckerus ubi Plimouthum vel Porthmuthum. De Sandovico minus credibile est, quia Romani relicto portu quem tenebant, legebant proximum Britanniae latus. Qui autem e portu Sandovici ad Agricolam redibant, hi non habebant latus, quod legerent, ut quidem Romani intelligebant *latera*. Caesar B. Gall. V. 13. docet, latera, quae hic legi possent, esse duo. Horum unum vergit ad Hispaniam et occidentem, illud positum est contra Galliam. Ter-

tium erat in septentrione. Si portum tenuissent cis latus ad Hispaniam vergens, habebant duo latera legenda. Ergo portus fuit inter duo latera. Quominus eligamus Porthmuthum, nihil obstat.

Omni redierat. Omnis Pichena et alii. Pro *redierat*, Rhenanus *exlerat*. Probat Ernest. et sic explicat. *Unde* refer ad *lecto*. Unde classis egressa legerat proximum latus Britanniae. Ergo illi portum Trucculensem collocant in regione Borestorum. Beckerus *omni redierat* ita intelligit, ex ellipsi: „Classis Trutulensem portum tenuit, unde, proximo latere Britanniae lecto, redierat, omni Britanniae latere lecto.” Idem facit portum, ex quo classis erat profecta, et quo nunc redierat, Camalodunensem. Periculosum est in tantis tenebris viam emendandi tentare. Et tamen tentanda est, quando vel laus sit voluntati. Eodem fere tempore, quo Agricola post lentum illud iter perfectum, suos milites in hibernis collocavit, classis, ut postea cognovit, Trutulensem portum tenuit: „unde, proximo latere Britanniae lecto, incolumis rediit. Atque hunc sq.” Tacitus, finita narratione de

C. XXXIX. Hunc rerum cursum, quamquam nulla verborum jactantia epistolis Agricolae auctum, ut Domitiano moris erat, fronte laetus, pectore anxius excepit. Inerat conscientia, derisui fuis-

ribus ab Agricola in Britannia gestis, ad alia transiturus, incipit a vocabulo atque. Quod in sermone Romano admodum usitatum est. *Latus legere* non modo proprium est *litori*, sed omnibus locis, quae quis petit, v. interpretes ad Ovid. IV. *Fast.* 219. et Oudend. ad Frontin. *Strateg.* I. IV. 7.

Epistolis Agricolae auctum. Ita Lipsius correxit. MSS. et veteres editiones *actum*. Quod Beckerus et alii tuerentur. Sed exempla cum Livii tum Ciceronis sunt diversa. Liv. X. 21. *Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quae continua per quartum jam volumen annumque sextum et quadragesimum, agimus. Agero bellum pro gerere utuntur optimi scriptores.* v. Heins. ad Ovid. II. *Trist.* 238. Oudendorp. ad J. Caesar. B. Gall. III. 28. Dicit Livius: supersunt etiam nunc bella describenda, quae majores nostri jam per tot annos gesserunt, et de quibus jam in quatuor libris narravimus. Neque Cicero in Verrem II. 25. huc facit *Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam expositis certis rebus agentur.* Ubi vel ex opposito appareret, multo majorem curam in *agendo*, quam in *commemorando* esse positam. Atqui Agricola talem curam vel inprimis evitare debebat apud

susplicem Domitianum. Ne dicam aliud esse *res agi*, aliud *rerum cursum agi*. Solebant autem literae laureatae saepe magno cum eloquentiae studio componi. Fronto in epist. ad Verum Augustum pag. 116. *Ex eloquentia tua, quam scriptis ad senatum literis declarasti, ego jam hic triumpho.*

Ut Domitiano moris erat. In altero Vaticano: *ut Domitianus erat.*

Inerat conscientia. Nempe pectori. Lenius fortasse dictum de saevo Domitiani ingenio, quod nulla re, quam militari gloria Agricolae vehementius permoveri poterat. Neque statim post acceptum nuntium conscientia inerat, Agricolam tantopere Romae laudari. Legam potius et distinguam: *Urebat conscientia, derisui fuisse nuper salus e Germania triumphum, emittis per commercia, quorum habitus et crinis in captivorum speciem formarentur. Ac nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium caesis, ingenti fama celebrari, id sibi maxime formidolosum: privati hominis sq. Vexabat eum conscientia se nuper derisum, Et nunc veram celebrari victoriam hoc sibi maxime timendum videbat. Reputabat enim, privati hominis sq. Urebat ut Ammian. Marcell. XX. p. 170. *Properantem Constantium Orienti ferre**

ne nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et erinis in captivorum speciem formarentur : ac nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium caesis, ingenti fama celebrari. Id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra principis attolli : frustra studia fori et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet ; et cetera utcumque facilius dissimulari : ducis boni imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodque saevae cogitationis indicium erat, secreto suo satiat, optimum in praesentia statuit, reponere odium, donec impetus famae et favor exercitus languesceret. Nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat.

C. XL. Igitur *triumphalia ornamenta, et illustris statuque honorem, et quidquid pro triumpho datur*, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu jubet : addique insuper opinionem, *Syriam provinciam Agricolae destinari*, vacuam tum morte Atilii Rufi consularis, et majoribus reservatam. Credidere plerique, libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse cum praecepto, *ut, si in Britannia foret, traderentur :*

suppetias, urebant Iullani virtutes, quas per gra gentium diversarum fama celebrior effundebat. v. Juret. ad Symmachi VI. Epist. 64.

Curis exercitus. Ovid. XIII. Met. 295. *Pectora curis exercita.* v. Burm. Vellej. Paterc. II. 33. v. Ruhnken.

Addique insuper opinionem. Muræus legit : *additque.* Sed alterum magis est ex ingenio Domitiani. Qui omnia simulat et dissimulat, jubet potius addi opinionem, quam ipse ad-

dit. Addi nempe ab aliquo, quem jusserat opinionem spargere, Domitianum Agricolae Syriam destinare. Revera enim Domitianus non destina-

verat.

Atilii. Atilii Vatic. I.

In Britannia foret. Cod. Vat. I.

in Britanniam. Quod quamquam copia similium exemplorum confirmari possit, hic malui dare, quod omnes ante me dederunt.

eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolaë, ne appellato quidem eo, ad Domitianum remeasse: sive verum istud, sive ex ingenio principis fictum ac compositum est. Tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. Ac ne notabilis celebritate et frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in Urbem, noctu in palatium, ita ut praeceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo et nullo sermone, turbae servientium immixtus est. Ceterum, uti militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit, cultus modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus: adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem aestimare mos est, viso adspectoque Agricola, quaererent famam, pauci interpretarentur.

C. XLI. Crebro per eos dies apud Domitianum ab-

Otium penitus auxit. De otio Agricolaë antea non loquitur Tacitus, et tamen hic dicit, illud ab eo auxit. Scilicet *augere otium* est sequi altissimum otium. Agric. 14. *Paucis castellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur.* Ut videretur diligentissime officio satisfacisse. XI. Annal. 19. *Is terror milites hostesque in diversum affectit. Nos virtutem auximus: barbari ferociam infregere.* Nos magnum animum accepimus. Justin. XI. 11. *Hinc Alexandro aucta insolentia, mirusque animo increvit tumor, exempta comitate, quam et Graecorum literis et Macedonum institutis didicerat.* Hinc quoque est, quod

Hirtius de Bello Hisp. I. 1. scribere potuit: *Majores augebantur copiae.*

Uno aut altero amicorum comitatus. Signum summae modestiae. De Antonio memoravit. Appian. Civ. Bell. V. 76. Ἐξοδοὶ ἦσαν ἄνευ συμπτῶν σὺν δὺο φίλοις. Justin. XXX. 11. *Non contentae rege, jam etiam regnum possident, jam in publico visuntur, jam comitantur.*

Pauci interpretarentur. Non famam interpretarentur, sed illud, quod tantus vir adeo ab omni ambitione abhorreret. Lipsius h. l. explicavit ad II. Histor. 39. *Miles alacer, qui tamen jussa Ducum interpretaretur, quam exsequi malebat.*

sens accusatus, absens absolutus est. Causa periculi non crimen ullum aut querela laesi cujusquam, sed infensus virtutibus princeps et gloria viri, ac, pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insecuta sunt reipublicae tempora, quae sileri Agricolam non sine-
rent: tot exercitus in Moesia Daciaque et Germania Pannoniaque, temeritate aut per ignaviam ducum amissi: tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti: nec jam de limite imperii et ripa, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum. Ita quum damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola: comparantibus cunctis vigorem, constantiam

Moesia. Vatic. I. Mistia.

Militares viri. Lipsius pro *viri* conjicit *numeri*. Gronov. *vici*, Ernest. viros militares intelligit duces. Beckerus *legatos legionum, tribunos militum, vel centuriones primi pilli*. Et in universum *viri militares* sunt, quos Tacitus alibi vocat *veteres militiae*. Liv. XXXV. 26. *Nihil ea res animum militaris viri, et multos experti casus, imminuit.* Sallust. Catil. 45. *Homines militares, sine tumultu praesidiis collocatis, occulte pontem obsident.* v. Kort. et ad h. l. et ad cap. 59. Igitur Tacitum hoc velle judico: Multi exercitus amissi. Multae cohortes, quibus praeebant viri militares in arcibus et castellis, quorum praesidium erant, expugnae et captae. *Arces et castella* facilius intelliguntur et quia cohortes in iis imponebantur, et propter ver-

bum *expugnati*. Licet *expugnari* etiam dicatur de exercitu extra arces victo.

De limite imperii et ripa. *Limes*, et praecipue *ripa* apud historicos Romanos saepe *Rhenum* significat. v. Interpr. ad Tacit. Germ. XVII. *Proximam ripam*. Hoc non cogitarunt viri docti ad Eumenii Panegyri. Constantii cap. 13. *Tu enim, Imperator aeternae, repente Rheno institisti, omnemque illum limitem non equestribus neque pedestribus copiis, sed praesentiae tuae terrore tutatus es. Quantos libet valebat exercitus Maximianus in ripa.* Quod videbant Maximianum in ripa Rheni, limite imperii, hoc valebat totos exercitus. Ubi Acidal. volebat pro *in ripa, Impero*. i. e. *imperator*. Arntzen. in *ri-* *pa* oppositum putabat classibus in mari.

et expertum bellis animum cum inertia et formidine eorum. Quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore primum deterioribus principem exstimulabant. Sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum in ipsam gloriam praeceps agebatur.

C. XLII. Aderat jam annus, quo proconsulatum Asiae et Africae sortiretur, et occiso Civica nuper, nec Agricolae consilium deerat, nec Domitiano exemplum. Accessere quidam cogitationum principis periti, qui, *iturusne esset in provinciam*, ultro Agricolam interrogarent. Ac primo occultius quietem et otium laudare, mox operam suam in approbanda excusatione offerre; postremo non jam obscuri, suadentes simul terrentesque, pertraxere ad Domitianum. Qui paratus simulatione, in arrogantiam compositus, et audiit preces excusantis, et, quum annuisset, agi sibi gratias

Formidine eorum. Melius esset, *quils, sed apertis fremere.* Liv. II. 23. quod alii voluerunt illorum, vel, ut *Non jam foro se tumultus continet,* Grotius, caeterorum. *sed passim totam urbem pervadit.*

Non jam obscuri. MSS. *non tam,* *Qui paratus simulatione, in arrogantiam compositus.* Ernest. *paratus simulatione.* Bipont. *paratus simulationi.* Verum puto, quod et Boxhornius putabat: *qui paratus, simulatione in arrogantiam compositus et audiit* sq. Domitianus se huic fabulae praeparaverat. Itaque simulabat arrogantiam, solita simulandi arte se ad arrogantiam composuit. Sic *paratus venit*, qui dolo et fraude instructus venit. v. Ruhnken. ad Rutil. Lupum pag. 86.

Non tam obscuri significaret, minus obscuri quam antea. Aliquid ergo obscuri supererat. Sed quid obscuri in eo, ubi terrent et suaderent, et vero etiam ad Domitianum pertraherent? Si quid emendandum, legerem: non jam obscuri, sed suadentes simul sq. Anal. XI. 28. *Non jam secretis collo-*

passus est, nec erubuit beneficii invidia: salariū tamen, proconsulari solitum offerri, et quibusdam a se ipso concessum, Agricolaē non dedit; sive offensus, non petitum, sive ex conscientia, ne, quod vetuerat, videretur emisse. Proprium humani ingenii est, odisse, quem laesis: Domitiani vero natura praeceptum in iram, et, quo obscurior, eo irrevocabilius, moderatione tamen prudentiaque Agricolaē leniebatur: quia non contumacia, neque inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Sciant, quibus moris est illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse: obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum rei post usum, ambitiosa morte inclaruerunt.

Quibus moris est. Est in edit. omittitur.

Illicita mirari. Haec varie explicantur. Broterius accipit „contumaciam et inanem libertatis jactationem. Beckero iudice, illi mirantur illicita, qui ambitiosa morte inclarescere malunt, quam tute nec indecore nec inutiliter vivere. Sed ad hos Tacitus dicere non poterat *sciunt*. Erant nempe occisi, et sub malis principibus semper occidebantur. Arbitror hanc esse dicti sententiam: Qui mirantur illos et in magnis viris habent, qui fecerunt, quod sub malis principibus erat illicitum, eoque interfecti sunt, qui hos, inquam mirantur, et credunt, sub malis principibus magnos viros esse non posse, hi sciant se errare opinione sua. Nam Agricola et erat magnus

vir, et vitam servavit. Neque ideo minorem laudem et admirationem meretur, quam, qui famam et fatum sua imprudentia provocarunt.

Eo laudis excedere. Lips. *accedere vel ascendere.* Sed vulgatum defendit Ruhnken, ad Rutil. Lupin. p. 49. Adde Burm. ad Ovid. I Metam. argumentum. Sallustius et alii frequentius *procedere*. Ut B. Jurgurth. cap. 1. *Eo magnitudinis procederent.*

In nullum rei post usum. Muret. et alii *in nullum rei publicae usum*, Et sic Ursinus se in suo Codice invenisse dicit. Sed de illo Codice parum constat. Forte legendum transpositis literis: *in nullum posteris usum*. Eleganter dictum *posteris usum pro posterorum*.

C. XLIII. Finis vitae ejus nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine cura fuit. Vulgus quoque et hic aliud agens populus et ventitare ad domum et per fora et circulos locuti sunt; nec quisquam, audita morte Agricolae, aut laetatus est, aut statim oblitus est. Augebat miserationem constans rumor, *veneno interceptum*. Nobis nihil comperti affirmare ausim; ceterum per omnem valetudinem ejus,

Hic aliud agens populus. Tacit. II. Hist. 90. *Vulgus vacuum curis.* III. Ann. 11. *Haud alias intentior populus, plus sibi in Principem occultae vocis aut suspitionis silentii permisit.* Bipont. legerunt: *Nec hac alias agens populus.* Quod esse potest interpretatio vulgati. *Hic Tacito non eripiam.* Nam populus non intelligitur populus Romanus, sed turba illa et multitudo, nihil praeter otiosam voluptatem curans, multum diversa ab antiquo illo populo. Plaut. Trinum. II. iv. 83. *Coena hac annonae est sine sacris haereditas.* Quod contra Lipsium et Salmas. defendit Gronov. Et sic Petron. Satyr. cap. 44. *Si perseverat haec annona, casulas meas vendam.* Cicero Verr. II. 3. *Ad illam veterem disciplinam non ad hanc, quae nunc increbuit.* Liv. XXV. 40. *Inde primum initium mirandi Graecarum artium opera, licentiaeque huic sacra profanaque omnia spoliandi factum est.* v. Gronov. ante quem pro huic legebatur hinc. Adde Kort. ad Sallust. Jugurth. IV.

Nobis nihil comperti affirmare au-

sim. Acidal. *comperti, quod affirmare ausim.* Ernest. *comperti, nec affirmare ausim.* Non tamen necessarium putat, quia Sallust. B. Jugurth. 17. *De his haud facile compertum narraverim.* Sed hoc in eo tantum simile est loco Taciti, quantum attinet ad *compertum narraverim.* *Nobis* ita positum, habet aliquid duri. Dicunt quidem Tacitum non hoc affirmare de se solum, sed de aequalibus. Satisfaciat, cui possit. Videmus hic aliquid requiri, quale est illud Ciceronis V. Ep. 5. *Ex multis audiui. Nam comperisse me non audeo dicere.* Mutata distinctione, concinnior erit lectio: *Nobis nihil compertum, affirmare ausim.* Quamquam constans esset rumor, et nos eam rem diligenter inquisiverimus, ausim tamen affirmare, nos aliquid certi rescire non potuisse. Quamvis hoc plurimis mirum ac pene incredibile videatur, tamen ausim affirmare. Similes formulae sunt J. Caesar. B. Gall. VII. 5. *Quod nihil nobis constat, non videtur pro certa esse ponendum.* Et alibi.

crebrius quam ex more principatus per nuntios visentis, et libertorum primi; et medicorum intimi venire: sive cura illud, sive inquisitio erat. Supremo quidem die momenta ipsa deficientis per dispositos cursores nunciata constabant; nullo credente; sic accelerari, quae tristis audiret. Speciem tamen doloris animo vultuque prae se tulit, securus jam odii, et quā facilius dissimularet gaudium, quam metum. Satis constabat, lecto testamento Agricolae, quo coheredem optimae uxori et piissimae filiae Domitianum scripsit,

Per dispositos cursores. Liv. XL. 60. *Medicus Calligenes, qui curationi praestrat, non expectata morte regis, a primis desperationis notis nuntios praedispositos, ita ut convenerat, misit ad Perseum.* Tales medici vere sunt intimi Principum. Domitianus per eos Agricolam, si ipse non moreretur, occidere potuisset. Quod saepe accidit. Itaque cum Ernesto haud mutaverim *primi medicorum et intimi libertorum.* Quamquam plerumque qui sunt intimi, idem sunt primi. De *cursoribus* v. ad Plin. Epist. VII. 12. Principes autem visabant per nuntios. Ideo Lampridius in Alexandro Severo ut moderationem summam laudavit, quod amicos non solum primi et secundi loci, sed etiam inferioris, aegrotantes viseret.

Animo vultuque. Gronov. *mimo vultuque*, Ernest. *habitu*, alii, omnino *vultui amictu*: sermone vultuque Oberlinus interpretatur: Vultum ita composuit, quasi animo quoque in-

fandum dolorem concepisset. Idem laudat tamquam simile exemplum, Tacit. Histor. I. 85. *Ut quemque nuntium fama attulisset, animum vultumque conversi, ne diffidere dubili; ac parum gaudere prosperis viderentur.* Sed hoc exemplum simile non est. Nam illi revera mutabant animum, et cum eo vultum, ut animus in vultu cognosceretur. *Animus* saepe per unum verbum cum aliis substantivis conjungitur, cum quibus ita proprie conjungi posse non videbatur. Homer. Odyss. T. 267. *μενοστήρεος ἐπισχευε θυμὸν ἐνὶ πηῆς Καὶ χεῖρας.* Sallust. Catil. XVI. *Ne per otium torpescerent manus aut animus.* Plin. VII. epist. 1. *Spe balinei, cui jam videbar inferri, placide leniterque dimissa, ad abstinentiam rursus, non secus ac modo ad balineum, animum vultumque composui.* Q. l. minus recte accepit Catmeus, interpretans: laetitiam resumsi. Imo patientiam et abstinenciam. Idque, ut animo concepī, ita vultus gravitate

laetatum eum, velut honore iudicioque. Tam caeca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret, a bono patre non scribi heredem, nisi malum principem.

C. XLIV. Natus erat Agricola Cajo Caesare tertium consule Idib. Junii: excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo Kal. Septembris Collega Priscoque coss. Quod si habitum quoque ejus posteri noscere velint: decentior, quam sublimior fuit. Nihil metus in vultu, gratia oris supererat: bonum virum facile crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quamquam medio in spatio integrae aetatis ereptus, quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit: quippe et vera bona

ostendi. Alia res est de Domitiano, cui animus et vultus minime conveniebant, et alia substantivorum conjunctio. Ut enim intelliguntur *ἐκκρεῖν θυμὸν*, *animus torpescit*, ita non intelligitur *dolor animo praefertur, ostenditur*. Neque hoc intelligebat Ernest. Vide an potius legendum sit: *speciem doloris imitamento vultuque*. Vel *nomine vultuque*. *Imitamento* nempe *doloris*, quae vox tacite repetenda. *Imitamenta doloris* III. Annal. 6.

Velut honore iudicioque. Pulcherimum dictum, quod in alia lingua exprimi non potest. *Testamenta* appellabantur *honor et iudicium*. De *honore* Tennul. ad Frontin. Strateg. III. 16. 1. de *iudicio* Gronov. ad Justin. V. 11. Ut igitur *testamenta*, libera republica et bonis Principibus, erant honos et iudicium, ita nunc sciebant ex solo metu, neque inde ho-

nos veniebat ad heredem, neque erat iudicium, quanti eum mortuus fecisset.

Nihil metus in vultu. Cod. Vat. *nihil impetus*, in margine *metus*. In altero Vatic. *nihil metus et impetus*. Gronov. exponit: nihil, quod metum incutere possit. Et certe hoc melius, quam aliorum conjectura *nihil ineptum*. *Metus* active et passive accipitur. Tacit. German. 2. *Ut omnes primum a victore ob metum, mox a se ipsis, invento nomine Germani vocarentur*. Plutarch. Demetrii Vita cap. 2. *Τὸ γὰρ πρόσωπον χάρις καὶ βᾶρος καὶ φόβος καὶ ὥρων εἶχε*.

Longissimum aevum peregit. Cl. cero V. Philip. 17. *C. Caesar, in eunte aetate docuit, ab excellenti eximiaque virtute progressum aetatibus exspectari non oportere*. Quam sententiam expressit nobilis Frangepan tragicus. *Aux ames bien nées*

quae in virtutibus sita sunt, impleverat, et consulari ac triumphalibus ornamentis praedito, quid aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimis non gaudebat; speciosae contigerant. Filia atque uxore superstitionibus potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente fama, salvis affinitatibus et amicitiiis, futura effugisse. Nam sicuti durare in hac beatissimi seculi luce, ac principem Trajanum videre, quod augurio

La vertu n'attend pas le nombre des années. Albinov. I. Eleg. 447. *Quid numeras annos? vixi maturior aetate. Acta senem faciunt, haec numeranda tibi. His aevum fuit implendum, non segnibus annis.* v. Burm. ad Lotichii carm. p. 270.

Consulari. MSS. Editiones consularibus.

Adstruere. Vox Plinio in delitiis. II. epist. 2. *Magni aestimo dignitati ejus aliquid adstruere.* v. Interpr. et Heins. ad Ovid. II. Art. Amab. 119. Justin. XXIII. 3. hinc elegantiam captavit. *Nam sicut ante secunda fortuna, rebus supra vota fluentibus, Italiae Scylliaeque imperium et tot de Romanis victorias adstruxerat: ita nunc adversa, destruens, quae cumlayerat, Siciliensi ruinae naufragium maris, et foedam adversus Romanos pugnam, turpemque ab Italia discessum ad-jecit.*

Sicuti durare sq. Edidi, ut erat in MSS. Vatic. Ursinus e suo laudavit: *sicuti magnae ejusdem felicitatis est.* Et tale aliquid postulatur. Ernest. i nam sicuti beatissi-

mum, durare in hanc saeculi lucem. Hanc lucem quoque correxerat Acidalius. Dahlman. conjecit: *sicut et non licuit durare.* Broter. et alii post eum, intelligunt ex sequentibus: *Sicut durare nobis solatium fert.* Sed minus hic quaeritur de solatio Taciti et aequalium, quam quate Agricola sua morte etiam beatus videri possit. Non dubito quin a librariis aliquid omissum sit: v. c. *ominabatur, erat dignissimus.* Ceterum et praeferam *durare in hanc lucem.* Si luce servandum sit, malim: *durare, et in hac luce.* Durare, in tantis miseriis neque spem neque vitam amittere. v. Burm. ad Anthol. Lat. T. I. p. 537. Quod ad rationem Broterianam attinet, multa veterum loca isto modo sunt explicanda. Eaque res centies ab Interpretibus fuit illustrata, a nemine melius quam a Dorvillio ad Charit. p. 395 sq. Sed quando scriptor aliquis singulari quodam et suo dicendi genere utitur, huic saepius, quam par est, obruduntur alia, a communi usu remota, et miranda. Cavendum illud praecipue in Tacito,

volisque apud nostras aures ominabatur: ita festinatae mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus, non jam per intervalla aspiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rem publicam exhaustit.

C. XLV. Non vidit Agricola obsessam curiam et clausum armis senatum, et eadem strage tot consularium caedes, tot nobilissimarum feminarum exsilia et fugas. Una adhuc victoria Carus Metius censebatur, et intra Albanam arcem sententia Messalini strepebat, et Massa Behius jam tum reus erat. Mox nostrae duxere

Continuo et velut uno ictu. Hic interpretes utuntur dicto Caligulae apud Senec. de Ira III. 19. qui optabat, ut *populus Romanus unquam cervicem haberet, ut scelera sua in unum ictum et unum diem cogeret.* Qui locus apud me quoque valuit, ut Tacitum esse corruptum crederem. Scio quid dici possit. Nempe ictum rem fuisse continuum, ut non intermitteretur, sed unus esset. Conicias etiam *continuo* esse adverbium. Sed hoc mihi non placet, quod *exhaustire* ita cum *ictu* conjungitur. *Ictus* in *cervice* ipse intelligitur. Quare suspicabar Tacitum scripsisse: *et velut uno hiatu.* Domitianus instar ferae bestiae, rictum diduxit, et uno spiritu rem publicam exhaustit. Tanta erat sitis cruoris, Plin. Panegyri. cap. 48. *Remoramur, resistimus, ut in communi domo, quam nuper illa immanissima bellua (Domitianus) plurimo terrore munerat, quum velut quodam specu inclusa, nunc*

propinquorum sanguinem lambere, nunc se ad clarissimorum civium strages caedesque proferret. Hoc si cui minus placeat, is locum ita interpretetur, ut *exhaustire* tantum sumatur pro *perdere*: ictus autem de *impetu*. Ut Hist. II. 38. *Quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignavia Principum factum est.*

Carus Metius. Egregia emendatio Rhenani. In ed. erat *charus nuntius*. Hic *Metius* alter erat a Metio Pomposiano, quem Domitianus occidit. Sueton. Domitian. 10. Fuit interpres, qui putaret Tacitum in nomine *Cari* lusisse. Hominem ineptum, si fecisset! In MSS. erat *Minus*.

Jam tum. Gronov. *etiam tum.* Quod melius. Annal. I. 3. I. 21. *Nam etiam tum legato a centurionibus parebatur. Jam tum significaret initium meliorum temporum, etiam tum, finem.*

Helvidium in carcerem manus; nos Maurici Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos suos, jussitque scelera, non spectavit: praecipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et adspici: quum suspiria nostra subsciberentur; quum denotandis tot hominum palloribus sufficeret saevus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat.

Nos Maurici Rusticique visus. Ita Cod. Vatic. et antiquae editiones. Sed in margine alterius Vaticani: *Nos Mauritium Rusticumque divisimus.* Quod Broterius, legens *Mauricum*, sic explicat; alterum exulare, alterum interfici jussimus. Durum videtur Ernestio, qui per Syllepsin *visus ad perfudit* refert. „Nos ad spectus abeuntis in exsilium Maurici Rusticique excruciauit, nos cruor occisi Senecionis. Sed ea Syllepsis etiam est abstrusior, quam, de qua modo vidimus. Aliorum interpretum sunt multae conjecturae et supplementa. Ut, *visus miseratione, nos Rusticique vidimus casus: nos in Mauricum Rusticumque saeuimus: Rusticique divisus.* Vera, ni fallor lectio e margine alterius Vaticani sic erui poterit: *Nos Maurici exsilium, Rusticumque caedi vidimus, nos sq.* Prima corruptelae causa fuit *Mauricium*, pro *Maurici exsilium*. Non enim hic frustra legitur *Mauricium*. Quamquam et apud Aurel. Victor. Epit. cap. 12. ita in hoc nomine variatum sit. Prima syllaba verbi *caedi* omissa est propter similitudinem praecedentis *que*.

Jussit scelera. Hinc et ex aliis Taciti locis apparet, minus accurate scripsisse Casaub. ad Spartianum in Vita Antonini Getae cap. 5. *Jubere prandium*, pro imperare, parari jubere, recentioris esse Latinitatis. Neque illud Aurelii Victoris de Caesar, cap. 14. *Caesarem jubet*, sine bonis exemplis est. Ubi malebat Sylburgus: *appellari jubet*. Quid notius in antiqua republica illis „*legem jussit, provinciam fuisse?* v. Borm. ad Petron. cap. 71, et Ovid. VIII. Metam. 732.

Saevus ille vultus et rubor. Nil hic quidem mutaverim. Nescio tamen an non melius ac concinnius legeretur: *saevus ille vultus rubor*. Domitianus ruborem a natura acceperat. Sed quia animi erat saevissimi, rubor habebatur indicium saevitiae. Huc pertinent loca nonnulla ex his, quae attulit Burm. ad Val. Flacc. III. Argon. 216. Sidonius I. epist. 1. *Juvenili rubore suffunditur. Namque hunc illi crebro colorem non ira, sed verecundia facit.*

Quo. MSS. a quo. *Ut perhibent.* MSS. perhiberent. Verba *Tu vero felix* sq. sunt quasi

Tu vero felix, Agricola, non vitae tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis, ut perhibent, qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis, constans et libens fatum excepisti; tamquam pro virili portione innocentiam principi donares. Sed mihi filiaeque ejus, praeter acerbitem parentis erepti, auget moestitiam, quod assidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu complexuque non contigit. Excepissem certe mandata vocesque, quas penitus animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus: nobis tam longae absentiae conditione ante quadriennium amissus es. Omnia sine dubio, optime parentum, assidente amantissima uxore, superfuere honori tuo: paucioribus tamen lacrimis comploratus es, et novissima in luce desideravere aliquid oculi tui.

C. XLVI. Si quis piorum manibus locus: si, ut sa-

peroratio disputationis, quam incepit cap. 44. *Et ipse quidem* sq. Sed ea felicitas, multo minus opportunitas mortis, faciebant ut Agricola libens fatum exciperet. Legendum forte: *opportunitate mortis. Et, ut perhibent, qui.* Oberlin. laudat Bipontinos, qui haec omnia conjungant.

Assidere valetudini. Facit quoque hic locus, ut credam Propert. IV. III. 41. scripsisse: *Assidet una soror curis, et pallida nutrix.* Ubi alii: *Assidet una soror, curis et pallida nutrix.*

Excepissem. Pichena emendavit *excepissemus.* Ante *complexuque* e MSS. alii *complexu.*

Ante quadriennium amissus es. Ovid. III. Trist. III. 52. *Non tibi*

nunc primum, lux mea, raptus ero. Cum patriam amisi, tunc me perisse putato. Et prior et gravior mors fuit ista mihi. Pro tam in Cod. Vatic. I. *tum longae.* Quod vitiosum esse bene vidit Becker. propter *ante quadriennium:* ubi tempus indicatur.

Comploratus. Editiones compositus.

Si quis locus. In simili dubitatione alii scriptores fere utuntur *si quis sensus.* Plurima loca collegit Brisson. de Formul. VIII. 55. Quamquam Tacitus loquatur de piorum manibus et magnis animis. Et locus tandem idem significat. Cicero in Senect. 22. *Nolite arbitrari, me, cum a vobis discessero, nusquam*

pietibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnae animae, placide quiescas, nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri, neque plangi fas est: admiratione te potius, temporalibus laudibus, et, si natura suppeditet, similitudine decoremus. Is verus honos, ea conjunctissimi cujusque pietas. Id filiae quoque, uxorigue praeceperim, sic patris sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revolvant, formamque ac figuram animi magis, quam corporis complectantur: non quia intercedendum putem imaginibus, quae marmore aut aere finguntur; sed ut vultus hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt; forma mentis aeterna, quam tenere et exprimere, non per alie-

aut nullum fore. Somn. Scipion. cap. 3. Omnibus, qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in coelo ac definitum locum, ubi beati aeo sempiterno fruantur. Philipp. XIV. 12. Vos vero, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem et locum consecuti. Si autem locus sit, quo pii manes perveniant, animas magnas non interire, sponte apparet. Meo sensu elegantius haec verba ita transposita legerentur: Si, ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnae animae, si quis piorum manibus locus.

Admiratione te potius sq. Edidl. ut Beckerus, secundum voluntatem Grotii et Boethornii. MSS. Vatic. admiratione te potius temporalibus laudibus et si natura suppeditet militum decoremus. Muretus quoque,

deleto temporalibus, imitatione virtutum colamus. Lipsius: te immortalibus laudibus. Alii: quam temporalibus. Laudes temporales intelligunt cito cum ipsis solemnibus transiuras. Et major difficultas in eo est, quam in voce militum, pro qua sive imitando, sive aemulatu, sive cum Grotio similitudine recipiamus, habebimus semper aliquid Tacito dignum. In reliquis credo nonnullas voces male coaluisse, scribendumque: admiratione te potius et amore et aliis laudibus, et, si natura suppeditet, similitudine decoremus: Ita mox dicit Tacitus: quidquid ex Agricola amavimus, quidquid mirari sumus, manet.

Formamque. Male in Cod. Vatic. famamque. Muretus et alii correxerunt.

Tenere et exprimere. Tenere non

nam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. Quidquid ex Agricola amavimus, quidquid mirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, fama rerum. Nam multos veterum, velut inglorios et ignobiles, oblivio obruet: Agricola posteritati narratus et traditus superstes erit.

eiusmodi est, ut explicari et intelligi non possit. Ego tamen praeferrem *dit. De sententia, conferendus Ru-*
til. I. Itiner. 601. Nec mirum, mag-
reddere. Utraque vox saepe con-
ni si redditus indole nati Felix tam
jungitur. Plin. IX. ep. 22. In lite-
simili posteritate pater,
ris veteres aemulatur, exprimit, red-

.

.

·
·

